

لطفی پاشا

کورسیلی زاده محمد فؤاد

استانبول دارالفنونشده «تورک ادبیاتی تاریخی» مدرسہ

عثمانی ایمرطورنی تاریخنک اولدقہ اسکی وشایان دقت منبعلرندن بری اولان «تواریخ آل عثمان» ی اخیراً نشرایدیلن «وزیراعظم لطفی پاشا»، شخصی و اثری اعتباریله، تدقیقی ایجاب ایدن مهم بر شخصیتدر : تاریخی، «هامهر» ک ماخذلرندن برینی تشکیل ایتدیکی کبی [تورکجه ترجمہ سی، ج ۱، ص ۳۰]، «آصفنامہ» آدی کوچوک رسالہ سی ده مصصح متن و آلمانجه ترجمہ سیله «دوقتور رودولف چودی» طرفندن ۱۹۱۰ده طبع ایتدیریلش، و بونک باش طرفنه لطفی پاشانک اسکی برپورتہ سیله حیاتی و اثرلری حقندہ کوچوک فقط مفید بر مقدمہ ده علاوہ اولومشدر [۱]. ویانہ دارالفنونی مدرسہ لرنندن دوقتور «قرہ لیس»، لطفی پاشا تاریخنک تورکجه متنیلہ آلمانجه ترجمہ سنی حاضر لامشسہ ده، مع الاسف، هنوز طبعنہ موفق اولامشدر [Mog, I, P. 10]. صوک منتبعلر من آر اسندہ «لطفی پاشا» نک اثرندن ابتدا بحث ایدن، «آصفنامہ» دن بعض نقلر ده ده بولونان مورخ مصطفی پاشا مرحومدر [نتایج الوقعات، ج ۱، ص ۱۱۷]. «آصفنامہ»، آیریجه، ۱۳۲۶ده کوچوک بر مقدمہ ایله بر لکده «علی امیری» افندی طرفندن طبع ایتدیریلشسہ ده، «دوقتور چودی» نک تنقید متون اصولنہ رعایتلہ باصدیردینی نسخہ یه نسبتلہ چوق سقیم، و مؤلفک ترجمہ حالی حقندہ کی معلومات ده بالکنز ناقص دکل، مع الاسف، باشدن باشہ خطالیدر. کذلک روسہ لی طاهر بکک «عثمانی مؤلفلری» ندہ لطفی پاشایه دأریازدینی صحیفه لر [ج ۳، ص ۱۳۲-۱۳۴] چوق سطحی و چوق یاکلیشدر. مهم بر مؤرخمز حقندہ مملکت مزده کی ارباب علم و تتبعک بومعلومات سزلی، و «دوقتور چودی» نک تدقیقاتی

[۱] لطفی پاشا حقندہ غریبه انتشارینی بیلدی کمز ایلک بیوغرافی، «بوواسسار Boissard» طرفندن یازیلش و اوراده کی یکانہ پورتہ سی «چودی» طرفندن اقتباس و نشر ایدیلشدر که، بزده مقاله سزہ اورادن نقل ایتدک [میلادی ۱۵۹۶ ده «فرانقفورت آم ماین» ده نشر ایدیلن «Vitae et icones Sultanorum... Turcicorum» نامندہ کی اثرده، ص ۲۴۹ - ۲۵۲]. ابتدا مورخ «هامهر» بوندن براز استفادہ ایتدیکی کبی [هامهر ترجمہ سی، ج ۵، ص ۳۵۲]، «چودی» ده استفادہ ایتشدر.

تصحیح و اکمال ایتمک شویله دورسون، حتی اونک موجودیتندن بیله کلیابی خبر قالمه لری چوق الیم ایکن، «تورکیه تاریخ انجمنی» طرفندن - ییلردن بری طبع و احضار ایدیلمکده اولدیغنی دویدیغمز - «تواریخ آل عثمان» ک انتشاری، بزم ایچون بوسوتون یأس آور اولدی: دنیانک هیچ برینده کورولمه مش فحیح برتحشیه اصولیه باصدیریله سی کافی دکلش کبی، نه باشنده اثره ومؤلفه عائد برمقدمه، نه ده صوکنده اعلام جدوللری موجود اولمایان بو اثر، تورکیه علم عالمی ایچون چیرکین بر لکه تشکیل ایتمکده در. اثرک تحشیه سنی درعهده ایدن عالی بکک وسعت معلوماتی، صرف ایتدیکی غیرتک درجه سی، هر صحیفه ده کورونیور؛ لکن، «اصولسز» صرف ایدیلن مساعی، نه قدر بویوک اولورسه اولسون، آنجاق بوتورلو غیرمشر بر نتیجه ویره بیلیر. مقدماینه «تاریخ انجمنی» طرفندن طبع ایتدیریلن «عاشق پاشا زاده» تاریخنک هر طرفدن اوغرا دینی شدید فقط محق تنقیدلره رغما بو اثرک بوشکلده میدانه چیمه سی، «انجمن» ک، مسؤلیت علمیه سنی پک جدیدتسز لکه تلقی ایتدیکنی اثباته کافیدر. لطفی پاشا تاریخنک یکی برطبعنه انتظاراً، بواکی مورخ و دولت آدامی حقنده طویلا دیغمز معلوماتک بو صحیفه لرده نشرینی مفید عد ایتدک.

مبانی

«لطفی بن عبدالمعین» ک زرده وهانکی تاریخده طوغدیغنی بیلیمورز [۱]. یالکز، اصلاً آرناوودا اولوب «ایکنجی بایزید» دورنده هنوز چوجوق دینیه جک برسننده ایکن «حرم خاص» ه آندیغنی واوراده تحصیل کوردیکی معلومدر [۲]. سلیم اولک جالوسنده «چوقه

[۱] طاهر بک اشقودره لی اولدیغنی و «هامهر» ک «آولونیه لی» اولدیغنی یازمقله برابر موثوق عد ایدیله میه چیکنی سویلر. لکن نه کندی اثرلنده، نه ده ترجمه حالی محتوی اسکی منبعلرده زمان و محل ولادته عائد هیچ برقید بولامادق.

[۲] عالی: «بودخی ارنبود اول سببله بدخلق و عنود ایدی» دیدیکی کبی | کنه الاخبار، یازمه قسمنده. خصوصی کتبخانه مزده کی نسخه [، «پجوی»، «حقیقه الوزرا»، «حقیقه الجوامع» «تاریخ اندرون» کبی مؤخر اثرلده عمومیتله بونی مؤیددر. «طفولیتنده سرایده اولوب نیجه زمان معارفه سی ایدوب امکر چکدیکنی» اثرلنده بالذات سویلر. [تاریخ، ص ۱؛ آصفنامه، چودی طبعی، ص ۲؛ استانبول، طبعی، ص ۷].

لطیف پاش

دارلق» دن اللی آقچه «متفرقه لوق» ایله طشمره به چیقهرق، صیرائسیله «چاشنیکیر باشی»، «قابوچی باشی»، «قسطمونی سانجاق بکی، قارامان بکیر بکی، آناتولی بکیر بکی، قبه وزیر اولدی [۱]. کندی اثرلرنده ذکر ایتمه مکه برابر، «عالی» و «پجوی» روم ایلنده بعض سانجاقلرده وبالخاصه «یانیه» ده خدمت ایتمکینی یازارلر [۲]. بو مختلف وظیفه لری هانکی تاریخلرده ایفا ایتمکینی تماماً بیله میورسه قده، ۹۴۱ده کنديسنگ قارامان بکیر بکی اولدیغنی بالمناسبه ذکر ایتمکده در [۳]. پاشانک ۹۳۶ده شام بکیر بکی اولوب اوسه عزل ایدیلمکینی ۹۳۸ده تکرار عینی وظیفه به تعیین اولونهرق ۹۴۱ده قبه وزیر اولدیغنی سویله نثری اقدینک بومعلوماتنه پک اینانه مهیز؛ چونکه، منابع قدیمه دن هیچ برنده بوکا عاقد بر قید اولمادیغنی کبی، «سجیل» ک پاشایه عاقد دیگر افاده لری ده - آشخی ده کوره جکمز وجهله - تماماً یکیشدر [۴]. «هامهر» - «فردی» به استناداً - «آیاس پاشا» نك صدارتندن براز صوکر روم ایلی بکیر بکلکنه و متعاقباً اوچنجی وزیر لکه تعیین ایدیلمکینی سویلرک [۵]، بالذات کنديسی طرفندن هیچ ذکر ایدیلمه یشنه کوره، یاصلی اولماق یاخود - داها قوتلی براحتماله - بوایشده پک آز برمدت بولوندیغنه حکم ایتمک ایجاب ایدر (۹۵۳هـ).

لطفي پاشانک بو ربع عصرلق حیاتی، دائماً ایش ایچنده و اکثریتله حکمدارلرک معیتنده کچمشدر؛ برنجی سلیم حقنده: «بو حقیر دخی آنلرک خدمتلرندن بر آن خالی اولمایوب بونجه جنکیر و بونجه صاواشار و حادثه لرک دیار رومده و جانب شرقده و عربستانده و حلبده و شامده و مصرده و غیر یرلرده که واقع اولدر، بو حقیر آنلرک کلپسنه حاضر و ناظر

[۱] آصفنامه، چودی طبعی، ۲ - ۳؛ استانبول طبعی، ۷

[۲] عالی، کنه الاخبار، یازمه قسمنده؛ پجوی، ج ۱، ص ۲۱

[۳] «صاحب کتاب ایدر تاریخ بھرتک طقوز یوزقرق برنده ولایت یونانده بکیر بکی ایدم... الخ» [تواریخ آل عثمان، ص ۳۸۰]. ولایت یونان، قاراماندرکه مرکزی قونیه ایدی.

[۴] سجیل عثمانی، ج ۴، ص ۹۱. — لطفي پاشا «آصفنامه» سندیدی ییل قبه وزارتنده بولوندیغنی سویله دیکندن، ۹۴۱ده وزیر اولدیغنی مطالعه سنه اشتراک ایده بیلیر.

[۵] «ابراهیمک سقوطندن صوکر، اولجه یازدیغمن وجهله، آیاس پاشا وزیر اعظم اولمشدی. بومناسبتا، ککینچی وزارتنه کن قاسم پاشا طمع وارتنکبندن دولایی آز وقت ظرفنده عزل ایله یرینه روم ایلی بکیر بکی مصطفی پاشا تعیین اولوندی. بکیر بکی مصطفی پاشایه خلف اولان لطفي پاشا، برمدت صوکر اوچنجی وزارتنه نائل اولدی. لطفي پاشا اشبو وزیرک و بکیر بکیک صفتیه درکه پوی و قورقو سفرلینه سرعسکر اولارق قوماندا ایتمشدر» [هامهر ترجمه سی ج ۵، ص ۱۹۶ - ۱۹۷].

اولشدر» [۱] ديدیكي كې، «قانوني سليمان» حقدنده: «ينه كمان ركاب هاپونلری خدمتارنده اولوب نيجه سفرلری بيلهجه واقع اولشدر؛ اولاً سفر بلغراد آندن ردوس آندن انكروس كه مهاج صواشني ديمكده مشهوردر، آندن بيج آندن صوكرآ آلمان آندن صوكرآ قيزيلباش سفری اولوب بغداد آلدی» [۲] ديمكده دركه، بوايضاحات، نقطه نظر منزی تأسيدا ييمكده در. تذکره جي «سهي بك»، اونك «سليم اول» زردنده كي مقبوليتني صراحة سويله ديكی كې [۳]، بالذات كنديسمی ده تاريخنده، اونكده ملاقاتندن برمناسبتله بحث ايدیور [۴]. «سليمان قانونی»، باباسنك تربيتكرده سی اولان لطفي پاشايي متادياً تلطف و ترفيع ايتمش، حتی همشيره سی «شاه سلطان» ی تزويج ايله مك صورتيله ده اظهار توجه ايله مشدر [۵].

[۱] تواريخ آل عثمان، ص ۲

[۲] تواريخ آل عثمان، ص ۳

[۳] «مرحوم سلطان سليم طاب‌تراه حضرتلرينك تربيتي ايله حاصل اولمش مربالرنددر. حضور شريفلرنده غايت مقبوليندن اولشدی» [سهي تذکره سی، ص ۲۵].

[۴] «بوكتابك مؤلفي ايدر: حتی نيجه كره سلطان سلیمان رحمة الله ايشتمشم كه دردی: بواولاقي ظلمي بزه نه دنيا ده ونه آخرنده راحتق ويرر. حق تعالی قاننده بو خصوصه غايت شرمناز دیو آه ایدردی. معاون بولاماديني اجلدن... الخ» [تواریخ آل عثمان، ص ۳۷۵].

[۵] «سجل عثمانی» ده بوسلطان حقدنده ويريلن معلوماته كیره، انشا ايتديكي جامی ۹۶۳ ده اكمال ايتمش ومركز افنديدن انابه ایدرك اوكا تكيه ياپدیرمشدر. وفاتی ۹۶۵ دن صوكرآ ومدفني پدری تربیسي قربنده در [سجل عثمانی ج ۱، ص ۱۵]. «حدیقه الجوامع» ده ده بهاریه قربنده جامی وتکیه سی اولوب اوراده حالا خنجرلی سلطان ديمكده مشهور سراك اساساً بو سلطان عايد اولديني وشاهراهه ناظر مستقل برتربسی بولونديني مسطوردر: «روایت اولونور كه سلطان سليمان ۹۴۳ تاريخنده كورفو - قورفو - سفرينه عزيمت ايله دكده سلطان مشارالها دخي خاصكيمان پادشاهی ايله برار اولوب بعده عرذتلرنده زوجی لطفي پاشا ايله بانیه دن كليرلر ايكن حراميله راست كلنوب كلی رنجیده خاطر اولدقلرنده همان مركز افندی حضرتلرینی مشاهده ایلنوب مدلی ومنشرح اولدقلرینه وشيخ مشارالیه هر نه قدر ابتدادن دخي معتقد ايسه لرده بيله بوكرامتی مشاهده ايله دكلرنده عن صميم القلب محبت ايله دكلرینه بناء آستانه عليه و وصولرنده بو جامع شريف و خانقاه منيفي شيخ مومالیه ایچون بنا ايله مشدر. لکن جامع شريفك تاريخ بناسی بوروايتك صحته مخالف كورونور. هر نه ايسه؛ بلکه تکیه جامع شريفدن رقاچ سنه اول بنا اولونمشدر. [حدیقه الجوامع ج ۱، ص ۲۵۶ - ۲۵۷؛ ۹۵۹ ده تولن مركز افندی حقدنده شقایق ترجمه سنه باقکیز: ص ۵۲۲]. بروسه لی طاهر بک «شاه سلطان» ی مركز افنديك زوجی اولارق کوسترمه سی [عثمانی مؤلفلری ج ۱، ص ۲۳] تماميله اساسسزدر. حدیقه الجوامعك بويوقاريكي حكايه سی ده، مثلا لطفي پاشانك «ونا نما ايله دکلر دن عودت ايتديکني وجامعك ۹۶۳ ده ياپلديني بيلديکمز جهتله، تماميله شایان اعتقاد ضایلاماز.

صوك ايران سفر نده «وان» حواليسنده کی حرکاتده ایجه فعالیتی کورون لطفی پاشا [۱] ، اوچنجی وزارتله استانبوله کلنجه، بوراده ده اوله عاقل قالمادی : « شارلکن ، ک آمیرالی » آندریا دوریا « یه قارشى «بارباروس خیرالدین پاشا» قومانداسنده سوق اولونان دونانمایه باشبوغ نصب ایدیلرک، ۹۴۳ ذی الحجه سنک عرفه سنه مصادف جمعه ایرتسی کونی مدهش برقوه سفریه ایله آق دکزه آچیلدی؛ ۹۴۴ صفر نده اولونیه ده موکب هایونله بولوشدی؛ اوصیراده «بارباروس» مفرز بر فیلو ایله مصر دن ذخیره کیلیری کتیرمه مأمورا اولدیغندن ، دوغرودن دوغرویه معیتنده کی قوتله «پولیا: پوی» ساحلیری ووردی؛ اون بیکدن فضله اسیر و برچوق غنائم آلدی ؛ دکزه ده درت و نه دیک قادرغه سنک ضبطی کی بعض اوافق تفک موققیلر ده قازاندی [۲]. بوصیراده «و نه دیک» جمهوریتنه ده اعلان حرب ایدرک «قوزفو»

[۱] بونی «ساعی» نک « تذکره البیان » نده کی مهم برقیدندن ده آ کلایورز : « سلطان سلیمان دیار مجمه سفر ایلیوب وان قلعه سی طرفنده تاتوان دکزی نامیه معروف دریا کنارنده قزلباش اوباشله جنک مقرر اولنجه وزیر اعظم لطفی پاشا حضرتلری دریای تاتوان اوزرنده کیلر اولوب دریانک اوتیه قه سندن قزلباش عسکرینک احوالندن خبر یلمک مراد شرفلری اولغین بو حقیری دعوت ایدوب کیلر بناسنه مقید اول دیو تا کید ایله سپارش بووردیلر . بعنایه الله تعالی اول مجلده سفر اوزرنده اسبابی مساعد دکل ایکن یولداشلم ایله مقید اولوب آرزمانده اوچ قدرغه بنا ایدوب طوب و تشکله واسباب جنکله مهیا ایتدیکنده پاشا حضرتلری قومدانلغین ینه سن ایله دیو امر ایدوب بر موجب امر مراد شرفلری مقتضاسنجه یولداشلم ایله روانه اولوب مراد لرینجه قزلباش عسکرینک احوالنه وقوف حاصل ایدوب کال مرتبه صفا ایلدیلر » [ص ۲۴] . بو اثرک مقدمه سنده ، یازمه برعینجه « قیودات » رساله سندن نقلاً وان کولنده یایلاجق بو کیلر ایچون امرادن ایزمیتلی «یدی بلا محمود» بکک « زنجی باشی سنان ۲ی توصیه ایتدیکی، سنانک اون بش نفر اسیر کتیره رک صوباشیغه » ترفیع ایلدیکی مقیددر [ص ۱۰] . حالبوکه لطفی پاشا اوصیراده وزیر اعظم دکلدی؛ معمار سنانک افاده سی اونک مؤخرأ وزیر اعظم اولماسی اعتباریله در . بو فاحش خطایی عیناً « احمد رفیق » بک ده نقل وقبول ایله مشدر [عالم و صنعتکارلر ، ص ۸] .

[۲] بو حرکات اسبابی وصفاتی حقدنه مفصل معلومات ایچون : هامهر ج. ۵ ص ۱۸۰ و متعاقب ؛ کاتب چلبی ، تحفة الکبار ، بکی طبعی ، ص ۴۸ ؛ پچوی ، ج ۱ ، ص ۱۶۴ ، ۱۶۶ و متعاقب ؛ صولاقراده ، ص ۴۹۳ ؛ عالی ، کنه الاخبار ، یازمه ؛ منجم باشی ترجمه سی ، ج ۳ ، ص ۴۹۲ ؛ لطفی پاشا کندی تاریخنده بوسفر ایچون اجرا ایدیلن تدارکاتی و یاپدیغی حرکاتی اپی مفصل صورتده آ کلانیر [ص ۳۰۹ - ۳۶۰] ؛ لکن خیرالدین پاشایه قارشى بیطرف قالمیه رق اونک حرکاتی دائماً تنقید ایتک ایسته دیکی و اونک خدمات و موققیاتی تماماً مسکوت کدیکی شایان نظر در . — بو تاریخندن اعتبارأ لطفی پاشانک اسمنه آورو و امنبرلر نده صتیق صتیق تصادف اولدور : Négociations de la France

، dans le Levant, 332, 347؛ «چودی» نک آصفنامه . مقدمه سنه باقکن : ص ۱۰

آطمه‌سنه هجومی قرار شد یرمش اولان پادشاه، «لطفی پاشا» قوهٔ سفریه‌سی اولونیه‌یه جلب ایتدی؛ و «خیرالدین پاشا» بی‌دوناماسیله برابر «قورفو» اوزرینه کوندردی. لطفی پاشا یکریمی بش بیک کیشی و اوتوز طوپدن مرکب قوتیه قارایه چیقارق، قلعه‌دن اوچ میل مسافه‌ده «پوتامو» بی‌یغما ایتدی. درت کون سوکرا صدر اعظم «آیاس» و ایکنجی وزیر «مصطفی» پاشالره یکریمی بش بیک کیشیلک بره‌عاون قوت‌داها کله‌رک «قورفو» بی‌اوچ کون اوچ کیجه تخریب ایله‌دیله‌ر. پادشاه قورفو قارشیسندنه «باستیا» ده بالذات حاضر بولونیوردی. محاصره‌نک نتیجه ویرمه‌دن اوزامه‌سی سلیمانک جانی صیقدی؛ «خیرالدین» و «لطفی» پاشالرک اصرارینه رغماً، محاصره‌نک رفعی امر ایتدی [۱]. کندیمی اوردو ایله برآ استانبوله دوندیکی کبی، دوناماده، خیرالدین پاشا معیتنده طشره‌ده قالان آلتش قادیرغه مستثنا اولمق اوزره، «لطفی پاشا» قومانداسی آلتنده کلوب ترسانه‌یه کیردی. براز سوکرا و نه‌دیگیلره قارشی پک مهم موفقیتلر قازانه‌رق محتشم غنیمتله عودت ایدن «بارباروس» پادشاهک مظهر التفاتی اولدینی حاله، «لطفی پاشا» موقهٔ نظر دن سقوط ایتدی؛ حتی هامهر، «فردی» دن نقلاً - عزل ایدیلشسه‌ده برقاچ کون سوکرا ابقا اولوندیغنی سویله‌ر. ایکنجی وزیر «مصطفی پاشا» نک ۱ محرم ۹۴۵ ده وفاتی اوزرینه، لطفی پاشا ترفیعاً ایکنجی وزیر اولدی [۲].

«لطفی پاشا» ایکنجی وزیر صفتیه «قارا بغداد» سفینه اشتراک ایتدی [۳]؛ ۱۱ صفر ۹۴۵ ده استانبولدن حرکت ایدن اوردو، «پروت» نهرینی لطفی پاشانک معمار سنانه قوردوردیغنی کورپیدن کچدی [۴]. لطفی پاشا، کورپونک محافظه‌سی ایچون آریجه برقول

[۱] هامهر، ج ۵، ص ۱۸۵؛ تحفة الکبار، ص ۵۰؛ صولاقزاده، ص ۴۹۴ - لطفی پاشا بمحاصره و اونک صورت رفعی حقنده مان‌هیچ برشی سویله‌من؛ ساده‌جه «بریجه کون کورفوز - قورفو - دوکولدکن سوکرا قیش موسی بی وقت کلکین کورفوزدن فراغت اولونوب طوبلری کیلره آلتوب ...» دیملکه اکتفا ایدر [۳۶۱].

[۲] هامهر، ج ۵، ص ۱۹۷

[۳] بو سفر حقنده تفصیلات ایچون: هامهر، ج ۵، ص ۱۹۸ - ۲۰۰؛ عالی، کتبه‌الخبار، یازمه، پچوی، ج ۶، ص ۲۰۷ - ۲۰۸؛ صولاقزاده، ص ۴۹۵؛ منجم‌باشی ترجمه‌سی، ج ۳، ص ۴۹۴.

[۴] پچوی، ۳۰۸؛ صولاقزاده، ۴۹۶؛ منجم‌باشی ترجمه‌سی ۴۹۴. - بوصولک ایکی اُردمه لطفی پاشانک اوصیراده «وزیر اعظم» اولدینی یازیلدرکه، آشاغیده‌ده ایضاح ایدیله‌جکی وجهله، تماماً

يابدیرهرق ایچنه محافظ قویمق فکرنده بولونديسهده، «معمارسان» بوفکره اشتراك ایتمه دیکی کچی، صدر اعظم «آياس پاشا» وروم ایلی بکربیکی «صوفی محمد پاشا» ده بوفکره اشتراك ایتمه دکلرندن، بوتصورندن واز کچمکه مجبور اولدی [۱]. بوغدان بکی «په رارهش» ک ترانسیلوانیایه فراری و «سوجاوا» موقع مستحکمک بلا مدافعه تسلیمی اوزرینه، حرب فعلاً ختام بولمش دیمکدی: بویارلرک زجاسی اوزرینه فراری بکک قاردهشی «آینه رارهش» ه اسکیندن داها آغیر شرائطه بکک براتی ویریلرک اوردو کری دوندی [۲]. بوصیرالرده «بارباروس خیرالدین» آق دیکزده وه نه دیکلیره قارشى برچوق موفقیات قازاندینی کچی، اختیار «سپهلیان پاشا» ده عربستانده مهم ظفرلر قازانمشدی. لکن ۱۲ صفر ۹۴۶ ده استانبولده ترسانه محله سنده مدهش بریانین چیقهرق پک چوق خساراتی بادی اولدی؛ بوندن دو قوز کون

یا کلیدر: «تذکره البیان» ده آریجه بونک تفصیلاته ده راست کلیده: «اولدم سلطان سلیمان خان قارا بغدادنه روان اولدیله. آب پروت کنارینه کلدرنده عسکر کچمکه کوی لازم اولدی؛ ایجه کیمسهل مقید اولوب بریجه کون کوپری بناسنه مقید اولدیله. یابدقلى کوپری آب وکلده باتوب بی نشان اولدی. باتاق بری اولغین کوپری بناسنده عاجز و متحیر قالدیلر. مرحوم لطفي پاشا حضرتلری، سعادتلو پادشاهم؛ کوپری بنا اولماسی سنان صو باشی دینیلن قولکنزک قدر و اعتباری ایله اولور. خاصکی بنده کزدر. امرا بک، بولداشلیله مقید اولسون، غایت استاد جهان و معمار کارداندیر دیو اعلام ایتدکده، بو حقیره امر عالی شانلری وارد اولوب اون اوچ کون ایچنده بر عالی کوپری بنا ایله دم. عسکر اسلامه شاه انام سعادتله کچدیله» [ص ۲۵].

[۱] «محصل لطفي پاشا حضرتلری کوپریه کال تعلقلرندن بو جیزی بڑ کیتدکدن صو کرا کافر خراب ایتسه، برقله بنا اولونوب حفظ و حراستی ایچون بر مقدار آدم قرنسه، دیو تدارک ایتدیله. اول زمانده وزیر کبیر آياس پاشا بو حقیره: قلعه بنا اولونمق تدبیری نیچه در؟ دیو استفسار بوپوردق لرنده، ایکن مناسب دکدر، کافره غیرت دوشوب بر قاج آدمه قلعه بی آلورسه نامی برقله آلمش اولور. بلکه کوپریه التفات بیله جائز دکدر. پادشاه دولتنده نه محله لازم اولورسه بناسی ممکندر، دیدم. لطفي پاشا مقابله ایتدیکمه رنجیده اولوب، سنک خوفک قلعه ده آغا اولوب قالمقدر، دیدی. حقیر دخی، خدمت پادشاهک قوللری بڑ، امر شریف اوزره اولنجه خدمتندن دونوشمز بو قدر دیدم. اول زمانده روم ایلی بکار بکینی اولان صوفی محمد پاشا کزیده ایدیلر. بر زماندن صو کرا آلرده روم ایلی عسکری ایله کلدیله. انلرک حضورنده دخی قلعه بنا اولونمق و جسر حفظ اولونمق تدارکی یاد اولوندقده، سابقا عثمانیان روم ایلنه کچدکرنده کیلین یا قشله؛ بڑ کوپری کندیز کسمک لازم ایکن وارم قلعه یا بوب قاجینلر مزه کری زکاهی حاضر ایدم، دیو قلعه بناسندن فراغت ایتدیله» [تذکره البیان، ص ۲۵ - ۲۶].

صوکراده وزیر اعظم «آیاس پاشا» و بادن وفات ایدنجیه، «لطفی پاشا» صدارتہ تعیین ایدیلدی [۱].
ایلك یایدینی ایشلردن بری، قوله مسئله سندن دولایی مغبر اولماسنه رغماً، قدر و مزیتینی
پك اینی تقدیر ایتدیکی «سنان» ك معمارلغه تعیینی اولمشدر [۲].

مصارفك اعظمی نسبتده تنقیصنه طرفدار اولان «لطفی پاشا»، داها ایلك اجرا آتی
شهرزاده لرك سنت اكلنجهلرنده کوستردی: «بایزید» ایله «جهانگیر» ك سنتی مناسبتیه
علی الاصول آت میداننده اجرا ایدیلن شنلککبر، ۱۵ رجب ۹۴۶ ده باشلا یهرق، طوپنی
طوپنی اون بش کون ظرفنده نتیجه لندیرلدی؛ حالبوکه، اسکی سنت دوکونلرینك قرق کون

[۱] هامهر، ج ۵، ص ۲۰۸؛ لطفی پاشاده تاریخنده بونی تأیید ایلر: «بو بویله صقر
آینك اون یدنچی کونی آقشام نمازی وقتنده اسلامبولده یش اسکلسی قپوسنده آتش واقع اولوب
آندن زندانه سیچرا یوب زندانی وزندان ایچنده اولانلری احراق ایدوب آندن تحت القلمیه و الحاصل
بی نهایت زینلر ایدوب و تاریخ مذکورده اسلامبولده زیاده طاعون اولوب ماه مذکورك یکریمی
آلتیسنده آیاس پاشا مطعون اولوب وفات ایتدی. و آنك یرینه بوققیر وزیر اعظم اولدی» [ص ۳۷۰].
کاتب چلبی، تقویم التواریخنده آیاس پاشانك و قاتیلله لطفی پاشانك صدارتی ۹۴۴ ذی الحججه سنده
کوسترمك خطاسنی ارتکاب ایتدیکندن [تقویم التواریخ، ص ۱۷۶]، منجم باشی [ج ۳،
ص ۵۱۸]، عثمان زاده تائب [حدیقه الوزرا، ص ۲۷]، عطا پك [تاریخ اندرون، ج ۲،
ص ۱۹]، حدیقه الجوامع مؤلفی [ج ۱، ص ۱۹۰ و ۲۵۶]، ثریا فندی [سجل عثمانی، ج ۴،
ص ۹]، بروسلی طاهر پك [عثمانی مؤلفلری، ج ۳، ص ۱۳۲] بوخطایی بلانتقید برلرلردن
اقتباس ایتشلردر. «صولاقراده» ده عین یا کلشلی ارتکاب ایدرهك ۹۴۴ تاریخنی قبول ایدییورسه ده
هرنه دنسه، ذی الحججه یرینه «رجب» اولارق کوستریور [ص ۴۹۵]. بوخصوصده «هامهر» ك
تذیلاتنه ده بافکنز [ج ۵، ص ۳۵۱].

[۲] «آندن دیار دشمنه فتح و ظفر میسر اولوب بو حقیر لطفی پاشا مرحومی قارشولایوب
خلافتده حرکت ایتدیکه غایت المزده ایدمکه، جائزکه بر محله ضرری طوقنه دیو اندیشه ایلردم.
حکمت خدای تعالی معمار عجم علیسی فوت اولوب معمارلق محلول اولور. اول ذملرده وزیر اعظم
آیاس پاشا دخی آخرته رحلت ایلر. مرحومك مزاری خصوصنده، اعیان روزکار، بر معمار یوقدر بوقنه
مالک بر استاد اولسه دیو تفحص اولونورکن، لطفی پاشا، معمار خاصکی اولان سنان صو باشی اولوق
کرکدر، بو کاره قادر کسنه در، دیو مقرر ایدر. اول زمانده بکیچری آغاسی بو حقیری چاغیروب؛
پاشا خضر تلمری سنی معمار ایتکی مقرر ایتدی؛ یانکده جائزه یدر، بکل ایسه بر تدارك ایله، دیدیلر.
حقیر دخی کرچه طریقدن دور اولوق خاطرهمی الم وروب وینه صوکنده نیجه جامعلر بنا ایدوب
دنیوی و اخروی نیجه مثوباته وسیله اولماسن ملاحظه ایدوب قبول ایتدم» [تذکره البیان، ص ۲۶-۲۷].

دوام ايمه‌سی معتاددی [۱]. افکارعموميه بونی لطفي پاشانك هم‌تزلکنه عطف ايشدرکه، «پچوی» نك افاده‌سی بونی صراحتاً کوس‌ترمکده‌در [۲]. لطفي پاشانك صدارتی ائناسنده، داخلی اجراءات اولارق الك مهم اثری، آشاغیده ایضاح ایده‌جکمز «اولاق» عادت‌نك رفعیدر؛ سیاست خارجییه کنجه، «فرديناند» ک سفیری «لاچکی» ایله مناسباتده بولونه‌رق اونی چوق دفعه منطقی وقوتلی جوابلرله الزام [۳]، وعلی‌الاصول آلدینی قیمتلی هدیه‌لره رغماً [۴]، «فرديناند» ک تکلیفاتی رد ایدره‌ک پادشاه وديگر وزرا ایله برلکده اعلان حرب قرارینه اشتراك ایتدی [۵]. فرديناند وشارل‌کنه سفیرلر

[۱] اجنبي سفیرلرنيك راپورلرله «فردی» و «جلال‌زاده» نك اثرلرندن نقلاً «هامهر» بوخصوصده ایجه تفصیلات ویریر: «ایلك كونی سلطان سلیمان آت‌میدانته کیتدی؛ وزیرلر، بکار بکاری، بکار استقبال و عرض تبریکات ایتدیلر. یکچییرلره وعساكر خاصیه محتمم برضیافت ویرلدی. آرسلانلر، قاپلانلر، پاشنکر، پارسر، و اشاقر، قوردلر، زرافهلر خلقك انظار تماشاسنه قونولدی. ایرتی کون، پادشاه، قاضیسکر و دقت‌دارلرک آراسنده‌جالس بولوندیغی حالده، وزرانك عبودیت و هدیایسنی قبول ایتدی؛ لطفي پاشا، خادم سلیمان پاشا، متوفی محمد پاشا، رستم پاشا، آناطولی بکار بکی سلیمان پاشا، قارامان بکار بکی فرهاد پاشا دست بوس مراسمنه قبول اولوندیلر. فرانسه، و نه‌دیک ایله ماجارستان قرالی فرديناندك و ژان زاپولیائك ایلچییرلری بو شرفدن حصه‌دار اولدیلر. کوره‌شجیلره، جانبازلره، حقه‌بازلره، چقالجیلره، مسخره‌لره، صوینارلره خلقی اکلندیرمه‌لری امر ایلدی. اوندن صوکرنا نوبت مغنیلره، رقاصلره، موزیقه‌چیلره کلهرک حتی یهودیلرده میدان رینه یدی باشلی اؤدر کتیردیلر» [ج ۵، ص ۲۰۸ - ۲۰۹]. کذلک: پچوی، ج ۱، ص ۲۱۸. منجم باشی ترجمه‌سنده بوشنلکلرک برآی دوام ایتدیکی مسطور ایسه‌ده [ج ۳، ص ۴۹۶] دوغروسى یوقاریده یازدیغمز وجهله‌در.

[۲] «اگرچه لطفي پاشانك هم‌تزلکنه عطف ایدرلر اما باباسنه غاق اولان شهزاده‌یه من‌عندالله تمالی ایدوکنده اشتباه یوقدر» [پچوی ج ۱، ص ۲۰۸؛ ج ۲، ص ۷۴].

[۳] هامهر ترجمه‌سی، ج ۵، ص ۲۲۰-۲۲۱

[۴] عین اثر و جلد، ۲۱۹؛ یالکز رستم پاشا، کندیسنه ویریلک ایسته‌نن هدیه‌ینی قبول اتمه‌مشدی. «لاچکی» ینی تعقیباً فرديناندك کوندردیکی دیکر ایلچی «آندرونیکوس ترانکیلوس» دهه لطفي پاشایی، رستم پاشایی، ترجمان یونس بکی خیرخواه‌لغه سوق ایچون فداکارلقدن چکینه‌مه‌سی حقیقه‌ تعلیمات ویریلشدی. — کذلک: چودی، آصفنامه مقدمه‌سی، ص ۱۲

[۵] عین اثر و جلد، ص ۲۲۲. لطفي پاشا «لاچکی» به دولت خدمتنه کیرمه‌سنی تکلیف ایتدی؛ لاچکی اموالی، زوجه و چوقولرینی ترک ایدمه‌جکینی سوبلهرک امتناع کوس‌ترمه‌سی اوزرینه، وزیراعظم، خدمت پادشاهی‌یه داخل اولنجه زوجه وقصردن محروم اولمایه‌جفی جهته بو بهانه‌نك مقبول اولمایه‌جفی سردایتدی. «لاچکی» مخالفتده اصرار ایتدیکندن وزیراعظمک سراینده محبوس قالدی.

کونده ررك تور كيا علمينده تعرضى اتفاق تكليف ايدن شاه طهماسه قارشى آناظولیده احتیاطاً «خادم سلیمان پاشا» قومانداسنده بر اور دو حاضر لاندی [۱]. ايشته دولتک خارجاً بو قدر غائبه لی بر زماننده «لطفی پاشا» نك ر دن بره صدارت دن عزل ایدیلدیکنی (۹۴۸ محرمی اوائلنده) ویرینه «خادم سلیمان پاشا» نك تعیین ایدیلدیکنی کور بیورز [۲]. عالی ، حادثه عزله سبب اولارق ، لطفی پاشا ایله زوجه سی «شاه سلطان» آراسنده کی بر مناقشه نك مضاربه به انقلاب ایتدیکنی، و بوندن متأثر اولان پادشاهک سلطانله نکاحنی فسخ ایدره ک پاشایی عزل ایتدیکنی یازیور [۳]. معزول وزیر ، «دیمتوقه» ده کی حیفتلکننده، داماد اولماسنی اعتبار یله ده -

[۱] هاممر ترجمه سی ، ج ۵ ، ص ۲۲۲ و متعاقب ، غرب سفری تفصیلاتی ایچون : پچوی ج ۱ ، ص ۲۲۵ ؛ آریجه لطفی پاشاده تاریخنده بو اتفاق تشبیرلندن بحث ایدر (ص ۳۸۴ و متعاقب). [۲] عین اثر و جلد ، ص ۲۰۸ ، ۲۲۲ ، ۳۵۱ ؛ یوقاریده ، پاشانک صدارته نصی تاریخی «کاتب چلبی» دن نقلاً خطالی صورتده یازان مؤلفله ، عزلی تاریخی ده طبعی یا کلیش اولارق (۹۴۷) قید ایشلردر . یالکیز «پچوی» تاریخ تصریح ایتمه مکنه برابر بونی دوغرو اولارق کوسته ریر : ص ۲۲۴ . بالذات لطفی پاشا عزلتک ۹۴۸ ده اولدیغنی (ص ۳۸۶) ، و محرم اوائلنده صدارت دن چکیلدیکنی سویلر [توازیخ آل عثمان ، ص ۳] .

[۳] «موراجادوسون» ک [ج ۴ ، ص ۳۵۱] ده «حسن بکزاده» دن نقلاً ویردیکی معلوماتی هاممر قید ایدر [ص ۳۵۱ ، ۳۵۲] که ، بومعلوماتی «حسن بکزاده» عیناً «عالی» دن آکیش اولالیدر : «لکن سوء خلقته بناءً حسن زندکائی به مالک اولامادی ؛ تأهل ایتدکدن سوکرا برهفته مقداری طریق مداراته سالک اولامادی . منقولدرکه زمان وزارتنده بر فاحشه ار ایله طوتولمش . پاشای مسفورک تعیین ایله اثنای سیاستده فرجی او بولمش . بو وضع بی ادبانه بعض طواشی لساندن خلیله جلیله سی سمعنه واصل اولمش . اول کیجه اثناء مصاحبتده وجه معقول ایله کندویه نصیحت قیلمش ؛ قنعی وزیر زماننده بو یوزدن کشف عورت قیلنمشدرکه سنک عصرکده واقع اولو ، دیو فیایعد منعنه بذل همت قیلمش . حالا که معاند مزبور اصابت دعواسندن فراغت ایتمش ؛ من بعد قنعی زانیه الومه کبرسه اول یوزدن سیاستم مقرررز ، دیو سویله مش . کیده رک عرق غضب سلطانی متحرک اولمش ؛ سن برمعاند وظالم بی ادبین ، دیو آزارلری تحقق بولمش . فاما پاشای مسفور بو مقدار عتابه تحمل ایله مه مش . حدت و تهور ایدوب حدید جنسندن اولان بو زطغاننه ال اورمش . زعم فاسدنیجه خواهر شهریارینک ضرب و تادیبنی جائز کورمش . فلاجرم آغایان خرم و جواری حشم فی الحال اوشوشمشلر ؛ وزیر غلیظی سله ایله ظمیره سورمشلر . بومعنی که پادشاه عصره معروض قیلنمش ، خواهرینک طلب و رغبتنه بناءً تقریبی واجب بلنمش » [کنه الاخبار ، خصوصی کتبخانه مزده کی نسخه دن] . منجم باشی ترجمه سنده ده سبب عزل اولارق بو کوسته ریشدر : «کندیسی مهور آدم اولوب سلطان ایله حسن معاشرته موفق اولامیوب مشار الیه انک التماسله ۹۴۷ ده وزارت عظامدن عزل وینلری تقریبی اولونوب دیمتوقه ده اولان سراینده عزلت اختیار ایله دی» [ج ۳ ، ص ۵۱۸] . «عثمان زاده نائب» ، فاحشه نك تجزیه و حشیانه سی حادثه سی ساده جه سلطان دن سبب افتراق اولوق

صدارت معزولترینه معتاد اولان ایکی یوزبیک آقچه تخصیصا تدن محروم بر اقلیما مشدی [۱].
 کندینی، اسباب عزلی - قابلی بر صورتده - ایضاح ایدرکن ، بونک قادین شردن ایلری
 کلدیکی و منافق لک تسویلاتندن منبعث بولوندیغنی، قادین مکرندن امین اولوق ایچون کندنی
 آرزوسیه فراغت ایدرک ادرنه ده کی چیفتلکنه چکیلدیکی سویلیور [۲].

« لطفی پاشا » بر مدت دیمتوقه ده منفی قالدقدن سوکرا ، ایفای حجه مأذونیت آلمق
 مقصدیه استانبوله کلدی ؛ « عالی » : « حتی حج شریف نیتی ایله بر کره دخی پای بوس
 عتبه علیا رغبتی ایله در دولته کلدی، بعض ملتسمساتنه رخصت ویریلدی » دیهرک، حقدنه کی
 انسکی حدتک زائل اولدیغنی و حتی بعض الطاف و مساعداته نائلیتی آ کلاتیور ؛ لکن
 او اثناده ایکنجی وزیر داماد «رسم پاشا» نک کوندن کونه آرتان نفوذی ، پاشانک تکرار
 موقع اقتداره کله سنی امکانسز بر اقدشدی . پاشانک هانکی تاریخده ایفای حج ایتدیکنی
 قطعیتله آ کلامق، شیمدی به قدر قابل اولمامشدی؛ کندیمی تاریخده ، عزلی متعاقب هان
 حجه کیتدیکنی ایما ایدیور سهده [۳] ، بو ، ابتدا « دیمتوقه » به نفی متفقاً تأیید ایدن
 منابع تاریخیه به مخالفدر ؛ فی الحقیقه « لطفی پاشا » ، کرک تاریخده کرک آصفنامه سنده ، کندنی

اوزره ذکر ایدرک ، سبب عزل اولارق « اسلافی اثرینه اقتفا ایتموب تنظیم امور و تنسیق مصالح
 جمهورده قصور و کسوری جلوه نمای منصه ظهور » اولماسنی کوسته ریر [ص ۲۷] .

[۱] « فردی » دن نقلاً هامره ، ج ۵ ، ص ۲۲۲

[۲] « بیده سعادتو پادشاهمهزه بعض منافقین اهل غرض - الذین فی قلوبهم مرض - کویا
 جریمزه متعلق بعض خصوص ایله نفاق ایدوب مغلوب نا اولماوب آنلرندن مکرندن امین اولوق
 ایچون حسن رضام ایله صدارت عظمی دن فراغت اولی کورلمکین تمی ایله فارغ اولوب ادرنه ده
 چیفتلکمه کیدوب کوشه انزواده فراغ بال ایله جناب باری به دعاده اولمش ایدم . دولت دنیا فانی
 و سریع الزوال و کثیر الارتاحالدر ، عاقل و غیر عاقل استراحتی کوشه فراغده و سیر باغ و راغده بولوق
 کرکردر [آصفنامه، استانبول طبعی، ص ۸-۹ ؛ لایزینغ طبعی، ص ۵] . « بوواسار » یوقاریده
 مذکور ارنده سلطان ایله پاشانک افتراقنه سبب اولارق ، پاشانک کنج چو جوقلره قارشى انهماک
 فوق العاده سنی کوسته ریبور ؛ و پادشاهک کندیسنه فوق العاده حدتندیکی جهتله اعدامنه رمق قالدیغنی
 سویلیور [چودی ، آصفنامه مقدمه سی ، ۱۴-۱۵ حاشیه لره مراجعت] .

[۳] « وزارت خدمتن آخر کسنه لره و یروب بو حقیره اجازت شریفلری اولوب کعبه معظمه
 کی متعبد اقصى و مطلب استنی ایدی ، سایه دولترنده حج الحرمین الشریفین اولوب کیرو رومه کلندکده... »
 [ص ۳] . « ... عهده سنده اولان وزارت خدمتی پادشاه عالمپناه آخر کیمسه لره ویریلوب و کندیمی
 حاج الحرمین الشریفین اولوب... » [ص ۳۸۶] .

عزل و نفی ، آرزوی ذاتیسیہ اجرا ایدیلن برتقاعد شکنندہ کوسترمکہ چالشدینی ایچون ، بویانک منافان ہیچ بحث ایتمیوب همان جہہ عزیمتی یازمہسی شایان اعتماد اولاماز . « لطفی پاشا » نك حیاتندہ کی بوجھول نقطہ ، « شیخ کاشنی » مناقبندہ کی کوچوک برحکایہ ایلہ تنور ایدیور : بوکا نظراً ، لطفی پاشانک ۹۴۹ سنہ سنہ حجدہ بولوندینی قطعاً آکلاشیلقمقدہدر [۱] . دیمک اولیورکہ « دیمتوقہ » دہ کی منفا حیاتی اوزون مدت سورمہ مش ، وپاشا برمدت صوکر استانبولہ کلہرک اورادن جہہ کیدہ بیلمشدر .

« لطفی پاشا » حجدن عودتی متعاقب تکرار « دیمتوقہ » دہ کی انزوا کاهنہ چکیلدی ؛ وتالیفات ایلہ مشغول اولمغہ باشلادی کہ ، آشاعیدہ بوائلردن ایری آیری بحث ایدہ جکنز [۲] . اویلہ کورونیورکہ ، « لطفی پاشا » بی مؤلف و مورخ صفتیلہ طانیقلمغز ، دوغرودن دوغرویہ بومعزولیت حیانتک ثمرہ سیدر ؛ چونکہ ، بویلہ رفرصت ظہور ایتمہ سہیدی ، کندنی افادہ سنجہ ، « تحصیل ایستدیکہ علوم و معارفی ظہورہ » کتیرہ میہ جکندی . بوسا کن ودغدغہ سز تالیف وتتبع حیانتک ہانکی تاریخندہ نتیجہ لہ ندکنی قطعاً صورتدہ تعین قابل دکلر : « کاتب چلبی » ، تقویم التواریخندہ و کشف الظنونندہ پاشانک وفات تاریخی اولارق ۹۵۰ سنہ سنی کوستردیکہ حالہ [۳] ، منجم ہاشی متردد بر صورتدہ ۹۵۰ ویا ۹۷۰ تاریخی

[۱] مناقب مجموعہ سندہ « شیخ کاشنی » نك مظہر التفاتی اولان « غازی علی بک » اسمندہ برندن بحث ایدہن مؤلف دیورکہ : « نہ پیردن ونہ کندودر بر خبر آلدق . تا سنہ تسع واربعین دہ شیخ احمد بن کاشنی جہہ کیتدکدہ مصرہ کلوب بلہ کیتدک . یولہ اولقدر مالیلہ وجانیلہ وخدمتکارلری ایلہ خدمت ایستدی کہ وزیراعظم لطفی پاشا حجدہ اولسنہ بزمہ بیلہ ایدی ، دیرایدی کہ : بوپیرک یعنی غازی علی بک اتدوکی مصرفک نصفی بز ایتمکہ قادر دکلز . وجسمی ایلہ خدمت وعبادت وعبودیتی بازید وراہہ قادر دکلر » [مناقبہ « سازبان خدیقہ » دن منقول برحکایہ . « شیخ محی » نك بومہم اثری حقدہ شو کتایمزہ باقکنز : آناطولیہ اسلامیت ، ص ۱۲۳ ، ۲ ، نومرولی نوطہ] . جہہ عزیمت تاریخی ۹۵۸ اولارق کوستردن « سچل عثمانی » نك - اوندن نقلاً « عثمانلی مؤلفلری » نك - ویردیکہ بومعلومات ، پاشا حقدہ کی سائر معلوماتلری کی ، قطعاً بی اصل واساسدر .

[۲] « سایہ دولترندہ حجج الحرمین الشریفین اولوب کیرو رومہ کلندکدہ خلقدن عزات ایدوب اول تحصیل اولونان علوم و معارف ظہورہ کتیریلوب کتب معتبرہ ایلہ ہم جلیس اولوب و اکثر اوقادہ مشغول ومنتقد اولوب افادہ واستفادہ اولوندی ، حتی مشروعاتدہ نیجہ کتابلر عربیدن و ترکیدن تالیف وتصنیف اولوندی » [ص ۳] .

[۳] تقویم التواریخ ، ص ۱۷۶ ؛ کشف الظنون ، بولاق طبعی ، ج ۲ ، ص ۱۰۳ ؛ فلوغول طبعی ، ۴ ، ۵۰۲ ، ۹۳۶۱ نومرودہ . بوکی مسائلدہ اصلا شایان اعتماد اولمایان « قاموس الاعلام » مؤلفی دہ بوتاریخی قید ایستدیکہ کی ، « حدیقہ الجوامع » مؤلفی ، کاتب چلبیہ اتباع ایتمش [ج ۱ ، ص ۲۵۶] ؛ حتی « جودی » دہ بوخصوصہ باکیلمشدر .

قیدایتمکده [۱]، «سجل عثمانی» ایسه - بر معتاد هیج بر مأخذ کوسترمکسزین - ۹۷۱ شعبانک اون اوچنده دیمتوقهده وفات ایتدیکنی یازمقدهدر ؛ بروسهلی طاهر بکک کوستردیکی ۹۶۱ تاریخیه ، « هامر » ک ترجیح ایتدیکی ۹۵۷ تاریخک [۲] نهیه مستند اولدیغنی. هیج آکلایامادق. لطفی پاشانک « تواریخ آل عثمان » ی ۹۶۱ رمضانک اون بشنه قدر اولان وقایعی احتوا ایتدیکنه کوره ، وفاتک بوندن صوکر اوتماسی ایجاب ایدر ؛ فی الحقیقه « چودی » - کاتب چلبی نک ایلری سوردیکی ۹۵۰ تاریخنی ترجیح ایتدیکندن - صوک سنه لر وقایعک باشقالری طرفندن علاوه ایدیلدیکی احتمالی ایلری سورمکدهدر ؛ لکن کندینکده اعترافی وجهله ، تاریخک ویانه کتبخانه سنده کی نسخه سنده بونی مؤید هیج بر خارجی علامت موجود بولونمادیغندن، دوروب دورورکن بویله بر ادعایه - سبب وامکان یوقدر . بوندن باشقا ، پاشانک ۹۴۹ ده حجه بولوندیغنی ، اورادن دونوب دیمتوقهیه کلدکدن صوکر تورکجه و عربجه بر بیغین مؤلفات وجوده کتیردیکنی، اونلردن صوکر ا تاریخنی وتاریخدن صوکر اده « آصفنامه » سنی یازدیغنی دوشونورسهک ، « ۹۵۰ » ده وفاتنه ماده ده امکان اولمادیغنی در حال آکلارز . بزم نقطه نظر مزه کوره ، پاشا تاریخنی ۹۶۱ ده تماملامش [۳] ، حتی اوندن صوکر اده « آصفنامه » سنی یازمشدر . بناء علیه وفات تاریخنی اولارق - او دوری اک ای بیلمه سی ایجاب ایدن - « عالی » نک کوستردیکی ۹۷۰ حدودینی ، محل وفات اولارقده یته عالی به تبعاً « دیمتوقه » ی قبول ایتک ، اک دوغرو حرکتدر . اوزون مدت بویوک موقعلرده بولونماسنه رغماً ، استانبولده آتحاق بر « چشمه » یاپدیغنی وخیرات وحسنات نامنه بوندن باشقا بر اثری اولمادیغنی بیلورز [۴] .

[۱] ۹۷۰ حدودنده بر روایتده ۹۵۰ ده فوت اولمشدر [ج ۳ ، ص ۵۱۸] : علی امیری افندی ده ، آصفنامه مقدمه سنده ، بوفاده یی عیناً نقل ایتکدن صوکر ا : « بعض آصفنامه لک ظهرنده مدفون بیلالاشام عباره سی کورولدیکنی » قید ایدیور [ص ۵] .

[۲] Hammer, Gesch. der. Osmani. Dichtkunst, II, 258

[۳] بونقظه نظر مزنی ؛ بالذات « لطفی پاشا » نک تاریخنده بولدیغمز بر قید ایله قطعی صورته . توثیق وتأییده موفق اولدق . دردنجی قسمه باقیکنز .

[۴] حدیقه الجوامع ، ج ۱ ، ص ۱۸۹ : لطفی پاشا - مجدی . - مسجد مزبور لطفی پاشانک چشمه سی قربنده واقع اولغله بو اسمله شهرت بولمشدر . بانیسی ، ۹۳۱ ده وفات ایدوب صوفیلر جامی مقابله اکل تکیه سی مزارلغنده مدفون اولان « اولونیه بیکی دفتر دار احمد چلبی » در . کذلک ، ج ۱ ، ص ۲۵۶ ده : درون استانبولده کندویه منسوب محلده بر چشمه سی واردر .

۲

لطفی پاشا ، دولت آرامی

عثمانلی امپراطور لطفی، اك معظم و مشعشع بر دوره سنده، ايكي سنه اداره ايدهن لطفی پاشا، « بر دولت آرامی » صفتيله آیرجه تدقیقه شایاندر . کنديسی کرک تاريخنده کرک آصفنامه سنده، صدارتی زماننده یاپدینی بللی باشلی ایشلر حقنده ایجه ایضاحات ویردیکنندن، دیگر تاریخی منبع لکده یاردميله، بو خصوصده آرزوق صریح بر فکر و قناعت ایدينه بیلیرز. اوزون بر مدت امپراطور لک مختلف ساحه لرنده تورلو تورلو اداری وظیفه لرده بولونورق قیمتلی بر تجربه دوری کچیردکن صو کرا، قبه وزارتنده اداره مرکزیه ایشلری و سیاست خارجیه مسئله لری حقنده تام بر ممارسه کورهن « لطفی پاشا » ، صدارته کلدیکی زمان ، او موقعه مکملاً حاضر لائمش بولونیوردی . بویوک بر قوماندان اولما قله برابر ، حتی بعضاً باش قوماندان صفتيله ، اشتراک لائمش اولدینی بری و بحری حرکات، اوکا، اوردو و دونانما اداره سی حقنده کافی بر فکر ویرمش ایدی که ، اودور صدر اعظمی ایچون بوده بر ضرورتدی . لکن، لطفی پاشانک دولت آرامی صفتيله اصل مزیتی، قوماندانلق و دیپلوماتلغندن زیاده ، اداره جیلکننده تجلی ایدیوردی . « پوی » و « قورفو » سفر لرنده بارز بر موفقیته کوسترمه یین بو قوماندان ، و نه دیکی لیر ، آوستریا لیر ، فرانسر لره مذا کرانده شایان دقت بر دیپلومات قابلیتی کوسترمشدی ؛ مقصدینی قوتله و صراحتله تعقیب ایتمکله برابر ، لزومی قدر اینجه لک وانخنده ابراز ایده بیلوردی [۱] . لکن بالذات « آصفنامه » سنده و تاریخنده ، اک زیاده داخلی اداره ده یاپدینی اصلاحاتی مغرورانه ایلری سورمکده درک ، بو خصوصده کنديسنه حق ویرمه مک قابل دکلدیر .

« لطفی پاشا » قبه آلتنه کلدیکی زمان یعنی ۹۴۱ هـ ، دیوان ایشلرینی کندي خصوصی تعبیر نیجه « اکثر سفها و مجهول النسب بعض مرتکبین اللرنده خیل پریان » بولمشدی [۲] ؛

[۱] بو خصوصده برنجی قسمده ایضاحات لازمه ویرلشدر . پاشانک علی الاصول آلدینی عظیم هدیه لرد رغماً ، بو مذاکراتی درایت و متانتله اداره سی حقنده « هاممر » ده بیان تقدیرات ایتمکده در [بشنچی جلد باقکز] .

[۲] آصفنامه ، استانبول طبعی ، ص ۸۰ ؛ « چودی » نک طبع ایتنیکی نسخه یه اساس اولان نسخه لرده بو یوقاریکی فقره یوقدر .

وسع و نفوذی نسبتند بوزیری تنظیمه چالیشدی . فقط اصل فعالیتی، صدارته کلدکن صوکر کوستره بیلدی . داهایلیک وزارتنده «بعض آداب وارکانی وقانون دیوانی اسکی کوردکرینه مخالف و پریشان» بولمشدی . ایمپراطور لنگ مغلک ماکنه سی ، ظاهری احتشامنه رغماً ، بوزولغه باشلامشدی؛ «لطفی پاشا» کی مدقق و تجربه دیده بر آدامک بونی کورمه سی پک طبیعی دی : مثلاً ارتکاب و ارتشاعتی، دولت تشکیلاتک الیوقاریلرینه قدر اینرله مشدی . پاشا ، کندیسنک صدارتی زمانده کی واردات و مصارفی حساب ایده رک، حتی هر سنه مهم بر مقدار مبلغی خزینه سنده بیرکدی ره بیلدیکنی سوبله مک صورتیه ، عادتاً ، وزیر اعظم لک ارتکاب و ارتشایه احتیاج لری اولمادیغنی ضمناً آ کلاتمق ایستیور . [۱] . عجباً بونکه کندی سلفلرینه می، یوقسه، داهایلیک بویوک بر احتمال ایله، خلفلری «سلیمان» و «رستم» پاشالره می هجوم اتمک مقصدنددر ؟ بزجه بو صوک احتمال داهای قوتله وارکر . اساساً «آصفنامه» ده ، «پیری پاشا» کی اسلافک بر صدر اعظم نمونه سی ، بر مقتدا قیلندن کوستره یله سنه مقابل [۲] ، اخلافه قارشی غایت مدهش بر خصوصیت حس ایدیلرکه، بو حال پاشانک تاریخده ده پک صریحدر [۳] . پاشا، وزارتتی زمانده، مالیه ایشلرینی ده بوزوق

[۱] « وزارت عظمی ده اولان لک اون ایکی کره یوز بیک آقچه خاصی وارددر . بر بچق یازوسن دوزسه یکریمی یوکه قریب آقچه اولور . و ایکی اوچ یوکلک اطرافلرده اولور امرای اکراددن و قوی اسادن اقمه دن و آندر دخی کلور ایسه سنه ده یکریمی درت یوک آقچه اولمق ایجاب ایدر . بحمدالله تعالی دولت عثمانیه ده بو احسان کافیدر : هله بو حقیر اون بش یوک آقچه سن بیلده مطبخم و قولم نامه اولانلره ویش یوک آقچه سن تصدقانه صرف ایدوب درت بش یوک آقچه دخی خزینه مده قالدوردی . و غزالده مال غنایمندن و بکار بکیلکمزده حلال اعتبار اولونان رسوم اعشاردن نیجه محصول صافلامشدر . آقی تصدقانه بذل ایدردم . » [آصفنامه ، استانبول طبعی ، ص ۱۵۴ ؛ چودی طبعی ، ص ۱۰۴-۱۰۵] . پاشا بوراده ، سفرای اجنبیه دن آلتان هدیه لری نه دنسه هیچ حساب قاتمور ؛ و ارتکاب و ارتشایک شدله علمنده بولونمقله برابر « کشینک کندی دوستلردن ، کتورمه معناد اولانلردن ، قدرتی اولوب محتاج اولمیانلردن » آلتان هدیه لری طبیعی کورویورکه ، حقیقه ، او دورک وجدان اخلاقینجه بو بر جرم تشکیل ایتوردی . پاشانک ، ارتکاب و ارتشا علمنده بولوندیغنی صبراده وزیر اعظم لک بوکا احتیاجی اولمادیغندن بحث اتمه سی ، ارتکابیه معروف اولان و وفاتنده پک عظیم ثروت براقان رستم پاشابه هجوم ایچوندر [رستم پاشانک ارتکاباتی و ثروتی حقنده عالی ایله پچوی به مراجعت] .

[۲] آصفنامه ، استانبول طبعی ، ۱۰ ؛ چودی طبعی ، ۷

[۳] مثلاً کندیسنک یرینه کیمک صدر اعظم اولدیغنی سوبله یوب ، « بو منصب آخر کسنلره ویریلدی » دیر ؛ صوکر! ، سلیمان پاشا ایله رستم پاشانک اسملرینی نادراً و یالکز تنقید و مؤاخذه محفلرنده پک علمدارانه بر صورنده ذکر ایدر .

بولمشدی؛ سلیمانک جلوسنده، ارادایه مصرف متوازن اولدینی حالده، مؤخرأ بودوغرو نسبت بوزولارق، «ظشرده موجود اسکی خزینهن دن» ویرلمکه باشلامشدی؛ لطفی پاشا، «آیین سلطنته نقصان کلیه جک قدر» بوخصوصه تدبیر ایتدیکنی سویلیور [۱].

علوم شرعیه ایله اولدقجه متغول و اساسأده مستقیم و متورع بر آدام اولدیغندن، مصادرله طریقیله حق ایتامه تعرضه فوق العاده علیهداردی؛ صدارتی زماننده بویله برصورتله بیت الماله کن پارانک یدی سنه امانت صورتیله دورماسی و آنجاق ورثه سی ظهور ایتمه دیکی حالده اومدندن سوکرا ایراد قید اولونماسی اصولنی وضع ایتمشدی [۲]. زیرا، پاشانک فکرنجه، «اموال خلقی بی وجه داخل مال پادشاهی ایتک فنای دولته دلیلدر»؛ بوندن دولاییدرکه «وزیر، پادشاهی میل مالدن و مال تقریبی ایله وبالدن صاقلامالیدر». لطفی پاشا کندی اجرا آئی صیراسنده، بحریه ایشلرینه فوق العاده اهمیت عطف ایتدیکنی سویلر؛ زماننده بویاشاری مستقل برطاقم تشکیلاتله ربط ایتمش، کندی افاده سنجه برچوق مساعی صرفندن سوکرا «دریایه مستقل بکلر و قپودانلردن نیجه حا کملر نصب ایتدیرمش»، و بحریه مصارفی ایچون آیری رامانت وجوده کتیرمشدی [۳]. بوخصوصه سلیم اولک تانصارلایوب تطبیقنه وقت بولادینی پروژه لردن ملهم اولان دوربین وزیر، اوچ قطعه یه بیابان واسع ایمپراطورلغک ادامه شوکتی ایچون، آق دکنز حاکمیت بحریه سنکده عثمانلی ایمپراطورلغنده اولماسی لزومنی آ کلامش، و نه دیکلیلرک و «شارلکن» ک دونانمازنه فاقیتلرینی ازاله

[۱] آصفنامه، استانبول طبعی، ۲۲؛ چودی طبعی، ۳۵

[۲] عین اثر، استانبول طبعی، ۱۲؛ چودی طبعی، ۱۱

[۳] «قره احوالی تدارکی نیجه لازم و مهم ایسه، دریا احوالی تدارکی آندن زیاده مهمدر. بر کون مرحوم سلطان سلیم کمال پاشا زاده مرحومه دیمشکه: ترسانه بی اوچپوز عدد یاقتی ایسترم. تا غلطه حصارندن کاغد خانه یه دک اولتی کرکدر. انشا الله یتیم فتح افرنیجه در بوورمشلردر. مرحوم منلا دخی: پادشاهم، سز بر شهرده مقیم سزکه انک ولی نعمتی بچردر؛ و بچر فتح اولماینیجه وکی کله نیجه استانبول معمور اولماز، بوورمشلر. مرحوم سلطان سلیمک آفتاب عمری سریع الزوال اولوب خاطر شریفنده اولان نیتلری مقدور و میسر اولمادی. اما پادشاهم سلطان سلیمان دخی دریا مهماننده محکم مقید اولوب احوال بچر منتظم اولوب هر وجهله غزوات بر و بچرده لله الحمد کفره یه غالب اولغله همت ونظری عالیدر. حتی بو حقیر سبب اولمش ایدیکه دریایه مستقل بکلر و قپودانلردن نیجه حا کملر نصب اولوب سلطنت آل عثمانک بر جناحیدر، معمور اولسون دیوچوق سعی ایتمش ایدم؛ و پادشاهم دخی بویله اولمانی مساعدنه واستیجسان ایدوب بویله ایتدیردیله ایدی» آصفنامه، استانبول طبعی، ۳۲-۳۴.

ایچون لندن کلب هر شیئی یامشدر. «پوی» و «قورفور» قوه سفریه لرینه قوماندان نصبنده، دکر ایشارنده کی وقوف وعلاقه سنک هر جالده تأثیری اولدینی کی، بحریه مرکز اودورده کی اسباب تعالیسی حاضر لاق خصوصنده بویوک بر خدمتی اولدینی پک اعلا آ کلاشیلیمقده در. وزارت و صدارتی اثاسنده، اداره ما کنه سنده کی بوزوقلقلرک ازاله سی خصوصنده اعظمی غیرت و فعالیت کوسترن و بو خدمتی یالکیز کندی قول مجردیله دکل «سهی بک» کی بعض معاصر لرینک شهادتیه ده ثابت بولونان [۱] لطفی پاشا، بوتون اجرا آتک الک مهمی اولارق «اولاق» اصول ظالمانه سنک الفاسنی کوسترمکده در که، بو جهت، جداً ناقابل انکاردر [۲]. اوزون مدت سانجاقلرده و بکلر بکیلکلرده بولونورق، کندی افاده سنجه

[۱] سهی بک، ۱۹۴۵ده یازدینی تذکره سنده پاشانک بواجرا آتی شومبالغلی سوزلرله مدح ایدیور: «لطفی پاشا»: مرحوم سلطان سلیم طاب ثراه حضرت لرینک تربیتی ایله حاصل اولمش مر بالرندر. حضور شریقرنده غایت مقبولندن اولمشدی. شریعت شعار، صاحب فضیلت و نیک خصلت و ملک سیرت و یوسف صورت، حیوادب قدیالاسته خلعت دولت نواز و ذکوت و فراست لباس سعادتیه علم و طراز اولمشدر. حلیه صلاح ایله آراسته وزبور دیانتیه پیراسته، علم و معرفت اصحابی سور و هنر پرور وزردر. آستان سعادتیه قدیمدن حادث اولان بعض بدعت وار ایدی که عادت اولوب جمله عالم خلقی آندن بی حضور اولمش ایدی؛ صدارت صدرینه صدور ایتدکه کل بدعتلری رفع ایدی. مملکت خلقی حضور ایدوب خیر دعال ایدرلر. هر وجهه اخلاق حمیده لری و اوصاف پسندیده لری بی بدل، نهایت درجه ده عالی شان، شجیع، دولت اسی اولوب . . .» [سهی تذکره سی، ص ۲۵-۲۶]. مع مافیہ بو سطرلرک، پاشانک دور اقباننده یازیدینی ده اونوتما ایدر.

[۲] «اولاق، اولاغ» اساساً تورکجه بر کله در؛ داما «دیون لغات الترتک» ده «بکک اوامرنی چابوق یتشدریمک ایچون پوسته جینک همان یا قالا یوب پندیکی آت» معاسنه مستعملدر که [ج ۱، ص ۱۱۰]، بوندن، بو عادتک داما بشنجی عصرده تورک دولترنده موجود اولدینی استدلال ایده بیلر. عباسیلرده و سامانیلرده بوکا مقابل «برید» تشکیلاتی، مرکزله ملحقات مختبراتی تنظیم ایدردی. آناتولی سلجوقیلرنده بدنجی عصر مبادیسنده «برید» تشکیلاتی اولدینی «امیر برید السلطانی زین الدین بشاره» یه عائد ۶۱۵ تاریخی بر کتابه ایله سائر بعض تاریخی منبعلردن اوکره نیورز. فقط بو تشکیلات، مصرفی حکومت طرفندن ویریلن منتظم منزلره می استناد ایدیوردی؛ بوقسه اسکی تورک دولترنده کی کبی غیر منتظم بر شکله خلقک بارکیرلری مصادره ماهیتنده می ایدی؛ بونی قطعیتله سویله یه مه یز. مؤخرأ جنکیزیلر، استیلا ایتدکری یرلرده «اولاق» اصولی مفرط بر شکله تطبیق ایتدیلر؛ ایران موغوللری ساحه سنده، بولارده کی کوی و قصبه لر بوندن فوق العاده متضر اولدینی کی، تجارت کروانلری ده آرتق ایشله یه مز بر حاله کدی؛ نهایت «غازان خان» زماننده خلقک و بالخاصه کویلونک ترقیه نه متعلق بر ظالم اصلاحات یاپیلدی صیراده، بو ظالمانه اصولده ترک ایدیلرک، برید تشکیلاتی کی منتظم «یام» تشکیلاتی یاپیلدی؛ و بولار اولاق ظلمندن قورناریلدی [تاریخ کزیده،

« عثمانلوناك انواع درلو ظلملرینك حاللرینه مطلع اولان » پاشانك قناعتلرینه كوره، « اولاق حكمی كبی ممالك عثمانیهده ناهموار ظلم یوقدر » ؛ اسلام دولتلرنده بو « اولاق » تشكیلاتنك بسیط برتاریخچه سنی چیزه ن پاشا، اسکی « برید » اصولنك « جنكیزیلر » ده اولاق ظلمنه تحول ایتدیكنی و عثمانلیركده بونی « كویا سلطتدن بر جزء » تلقی ایدرك انك اوفاق ایشلر ایچون بیله كونده برچوق اولاق حكمی ویریلدیكنی، و « بازید ثانی » دورندن صوكرای ایمپراطورلق توسع ایتدیكجه بو ظلمكده آرتدیغنی، طشره لرده بلكر بکیلر بیله سنجاق بکلری، قاضیلر و صوبا شیرك بیله راساً اولاق حكمی ویرمكه قالدقلرینی، بوتون تفصیلاتیله، بك جانلی بر صورتده آكلاتیور [۱]. « سلیم اول » بو ظلمدن بك چوق متأثر اولدیغنی كبی، « قانونی

ص ۵۹۲.] داهامولاناك متنویده ذكر ایتدیكى « اولاق اصولی » [متنوی، ج ۶، سیدرمد و دلقك حكایه سنده]، داهارومالیر زمانندن بری موجوددی : كرك اشخاصدن كرك شهرلردن ایمپراطورلق پوسته سی ایچون مصادره اصولیه آتلیر آلینردی ؛ « آدریه ن » بونی لغو ایتدی . مصر وسوریه ده مملوكلر زماننده « برید » تشكیلاتی واردی: فقط بو تشكیلاته مقتضی آتلك تداركی شهرلك وظیفه سیدی . « بازسای » . طرابلس شام شهرینه برالتفات اولوق اوزره ؛ بو شهره عائد برید مصارفی دوزورودن دوزغرویه كندی خزینه سندن ویره جكنی بیلدیرمشدی. حالبوكه، « قلقشندی » نك افاده سی وجهله، اوزمان اساساً او حوالیده كی برید تشكیلاتی فعلاً بوزولمشدی [غود فرووادمومبین، مملوكلر دورنده سوریه، ۱۹۲۳، ص ۲۴۹. - مقرزی « خطط » ده هولاكو استیلاسنك بوزدیغی برید تشكیلاتنك ۸۱۸ سنه سنه قدر بر درلوتظیم ایدیه مه ديكنی سوله مكده در ؛ ج ۱، ص ۲۲۷.] « كتاب العریف »، مصر حدودندن ایران موغوللری بای تختنه كیده ن بولرده « اولاغ » ویا « یام » تشكیلاتی اولوب بونك خلقك صیرتندن جیقه دیغنی آكلاتمق صورتیه، « حمدالله مستوفی » نك افاده سنی تأیید ایدیور . موغول تحكمی دورنده آناتولیده « اولاق » اصول ظالمانه سنك مفرط بر صورتده تطبیق ایدیلدیكى، و مؤخرأ، دیگر آناتولی بكلكری مباننده عثمانلی امارتنكده بو اسکی عنعنه دن آیریلادیغنی آكلاشیامقه ده در . هر حالده بو مسئله، « غود فرووادمومبین » كده اشارت ایتدیكى جهته، داهایزاده تعمیقه شایاندر .

[۱] اولاق مظالمنك تفصیلاتی، لطفی پاشانك « تواریح آل عثمان » نده در : ص ۳۷۱-۳۸۰. اولاق ظلمی سببیه كیمسه ده آت قلامش، هر كس مركب قوللاغنه باشلا دیغندن آت فیتانك تنزلنه رغماً مركب فیتالری فیرلامشدی . چونكه، یالكرز دولتك مسائل مهمه سی دكل، انك اوفاق ایشلر ایچون بیله راست كانه « اولاق حكمی » ویریلوردی. بو حكمی آلان آدام زره په كیدرسه هان قاضی و صوباشی به مراجعتله خلقك بكندیكى آتلیرنی ضبط ایدیوردی . « وقت اولوردی كه قایدن بعض كسه لره اولاق حكمن ویرلردی، برآت كندوسوچون و درت بش آت خدمتكارلری ایچون و بر آت دخی قولاغوز ایچون، وقت اولوردی بعض خصوصلره بش آتی كشی به اولاق حكمن ویرلردی. بو اولاق اولوب بینه ككری آتلی زبون اولدیغنی یرلرده بر اقوب، كبرو اول محلدن ضرباً و قهرأ بر

سلیمان « ده متعدد دفعه لر بونک ازاله سی چاره سنه باقیمه سنی امرایش، فقط وزیر اعظم لک ممانعی قارشیننده هیچ بر نتیجه الهه ایده مه مشدی ؛ « ابراهیم پاشا ، آیاس پاشا ، خادم سلیمان پاشا » کی اسلاف و اخلافک بو خصوصه کی قصور لری مثال اولارق ذکر ایده ن لطفی پاشا ، اونلری بو ظلم لردن شدتله مسئول طوقه در . بناء علیه « ۹۴۸ » ده صدارته کچر کچمز ، در حال ، بو « اولاق حکمی » نی رفع ایده رک بعض یولاره منزل بار کیر لری وضع ایتدیدی [۱] . « آصفنامه » سنده « اولور اولماز یره اولاق حکمی و یرمه مک و آنجا ق فوق العاده بر ضرورت قارشیننده بو واسطه یه توسل » ایتمک خصوصه کی نصیحتی ، بوتون غیرته رغماً ، بو ظلمک تماماً و قطعاً قالدیر یلامادیغنی کویسترمکده در ؛ مع مافیله « اولیا چلی » اون برنجی عصرده بعض یولارده منزل بار کیر لریک موجودیتندن مطرداً بحث ایدیور [۲] . « لطفی پاشا » اولاق ظلمنی رفع ایتدیکی صیراده ، استانبولده بولونان اجنبی سفیر لردن کندی مملکت لرنده بو جنس تشکیلات موجود اولوب اولمادیغنی صورده رقی منفی جواب آلدیغنی یازدیغنی ائنده ، بونی عادتاً کفر دن اشد کورمکده در . فی الحقیقه او دور ادبیاتنده ، رسماً ارتکاب ایدیلن بو جانیانه ظلمک ، خلقک روحنده نه الیم ایزلر بر اقدیغنی کویسترن جانلی بارچهره تصادف اولونه بیلیر [۳] .

آخر کسنه نک آن آلوب کیدر لردی . و بو اولاقلر اکثر اهل علم طایفه سنه یریشوب آتلرین یولده و ایزده آلوب وقاضی اولانلرک آخور لرینه کیروب آتلرین آلوب یشوب کیدر لردی . اولاقلر یول اورنه سنده آتلی برینه راست کلیر کلر ، جانلری ایسترسه جان ایندیروب آتی ضبط ایدر لردی . مقبول ابراهیم پاشا ، اولاق حکمنه قارشی کلن ایکی سپاهی نی اعدام ایتدیر مشدی [تواریخ آل عثمان ، ص ۳۷۱ - ۳۸۲] . لطفی پاشا ، بوندن سوکرا ، اولاق ظلمنه راضی اولان وزیر لک اوغرادقلری بلالری ، حتی سلیمانک اوغلی شهزاده جهانگیرک وقتاتی بوکا اسناد ایتدیکی کچی ، « شاه طهماس » ک مؤخرأ شرق ولایتلر مزده برشی یابامه سنی ده ، بالخاصه ، کندی اثری اولان اولاق اصولنک رفنه بر اجر معنوی اولارق کویستریور [۳۸۲ - ۳۸۳] .

[۱] آصفنامه ، استانبول طبعی ، ۱۲ ؛ چودی طبعی ، ۱۱

[۲] سیاحتنامه ، ج ۵ ، ص ۱۳ ، ۴۸ ، ۷۷ ؛ مع مافیله بو بحث ایدیلن منزل بیکیر لریله سوروجیلرک مصارفی کیمه عائددی ؟ بو خصوصه صریح برشی بیلمیورز .

[۳] قالدان دانیلی شاعر « فقیری » ، سلیمان قانونی زماننده یازدیغنی « رساله تعریفات » ده اولاق حقنده شونلری یازار :

ندر بیلدکی عالمده اولاغی   ولایتده کزر بر قانلی یاغی
ترحم بیلمز و ویرمز امانی   صاوولماز بر بلای نا کھانی

ادبار و معزولیت حیانتک آجیلنی هر سطرنده حس ایدیلن « آصفنامه » ده ، باشانک دیگر برطاقم نصایحی واردرکه ، اونلری کندیسنک اداری عمده لری عد ایدیهیلیرز: مثلاً، وزیر اعظمک پادشاهه هر مسئلهنی آچیق آچیق آکلاته رق کرک اونی کرک ندماسنی ایشه قاریشدر مامه سی، صدر اعظم طرفندن واقع اولاجق معروضاتک همان تصدیقی، پادشاهله وزیر اعظم آراسنده کی بعض مذاکرات مهمه یه دیگر وزیرانک بیله واقف ایدیللمه سی [۱] ، مصادره دن احتراز اولونمه سی ، هر کسک بربری علمینده کی اسنادات و اخباراتنه لزومندن فضیله اهمیت ویرللمه سی ، هر هانکی بر مأمورک بر تک قباحت سببیله عزل ایدیللمه یه رک ابتدا اخطاراتده بولونولمه سی ، وزیر اعظمک علما و صلحا و بیغرض آدامرله صحبت ایدره رک خارجه کی ایشلر و محتاج تلطف کی مسهلر حقه ده معلومات آلماسی ، « نرخ » ایشلرینه اعتنا ایدیلهرک مأمورلرک نفوذ مأموریتلرینی استعمالله تجارتیه قویولمالرینه ممانعت ایدیللمه سی، هر سنه تحقق ایتدیریلهرک و ارداته کوره مصارف اختیاری یعنی موازنه مالیه نک تأسیسی، خلقک مظلله معروض بر اقیلماماسی ، عسکر مقدارینی لزومندن فضیله چوغالتمه یه رق آز فقط اوز بر قوه عسکریه یه مالکیتک تأمین ، عسکرک ضبط وربطنه قادر آمرلر تعیین ، و داها بوکی برطاقم خصوصات و قواعد متفرعه [۲] . کورولورکه ، دوربین و تجربیله صدر اعظم ، اداره ده ، مالیه و اوردوایشلرنده ، بالخاصه سرا یله مناسباتده تعقیب لازم کلن خط حرکتی پک اعلا کورمش و کوسترمشدر . کندیسنی صدارتی ائاسنده بو پرنسپلره صادق قالدینی ایچون، مؤخرآء عناد و خشونت اسنادلرینه معروض قالمقندن قورتولامادی . مسؤولیتی و حیثیتی مدرک اولان بودرست دولت آدامنک قناعتنه کوره : « وزیر اعظملر

دمادم پیکر در راه غزائک الهی صاقلغل شرنندن آنک

«فقیری» حقه ده تفصیلات مداحلر حقه ده کی مقاله مزده در [تورکیات مجموعه سی، ۱، ص ۱۳] . مع مافیه « اولاق » ظلمی حقه ده اک آچیق ومعنیدار هجوملر ، کیوه سپاهیلرندن اولوب سلطان سلیم اول سفرلرنده بولونان شاعر « کواهی » نک ۹۳۳ ذی القعدة سنده یازدیغی « پندنامه » آدی مثنویسنده در [کواهی حقه ده : لطیفی، ص ۲۸۷ ؛ عاشق چلی وحسن چلی تذکره لرنده ده اوندن فضله بر شی یوقدز] . لطفی باشانک « تواریخ آل عثمان » نده اولاق حقه ده ذکر ایدیلن بعض منظومه و حکایه لر [ص ۳۷۶ ، ۳۷۷ ، ۳۸۰] ، عیناً کواهی نیک « پندنامه » سندن نقل ایدیلشدر [پندنامه ، خصوصی کتبخانه مزده کی یازمه نسخه] .

[۱] آصفنامه یه مراجعت .

[۲] عین آر .

چندان عزتندن وهم ایتمهك كركدر. بر خدمتی ناهموار کوروب داستان اوله دن ، عزلتی اختیار ایدوب ، بین الناس ، شویله بریولسز ایش ایتمه دی ، عزلتی اختیار ایتدی دیمك ، پسندیده اولق یکدر . فی الحقیقه کندیسى ، مأموریت حیاتنده تماماً بونقطه نظره صادق قالمش ، اوکا کوره حرکت ایتمشدر .

ایشته بوتون بوایضاحادن صوکرآ ، « لطفی پاشا » نك ، بر « دولت آدامی » صفتیله ماهیتی بویوك بروضوحله آ کلاشیلور : او ، « مقبول ابراهیم پاشا » و « رستم پاشا » کبی جوال برذکایه مالک اولماقله برابر ، نفوذ نظر صاحبی ، درست ، اداره نك بوزوق نقطه لرینی دوزه لیمکه عزتمکار ، سرای انترقیه لرینه آلت اولمایه جق قدر مستقل الطبع ایدی . اونی سائر معاصر و خلفارندن آیران ، باشلیجه ، بو اخلاقی اراده سی در . ایمراطور اولق تاریخی تدقیق ایده نلر ، پاشانك داها اوزمان اشارت ایتدیکی اداری بوزوقلقلرک ، اونجی عصر ظرفنده بیله نه قورقونج نتیجه لر ویردیکنی پك اعلا بیلرلر . زمانی ، طرز تحصیل و تربیه سی ، ذهنیتی اعتباریله ، « لطفی پاشا » دن بوندن داها فضله برشی ، مثلاً اصلاحات حقنده داها واسع و داها ده رین برنظر بکله نه مزدی . مع مافیله ، سرای انترقیه لرینه قربان اولارق قیصه برمدت ظرفنده اداره باشندن اوزا قلاشیدیریلان بودوربین وزیره ، دولت آدامی صفتیله ، تاریخمزده شرفلی بر موقع آیرمق مجبوریتنده یز [۱] .

۳

لطفی پاشا ، عالم و شاعر

کندی افاده سنه کوره « حرم خاصده ایکن نیجه کونه تحصیل معارف ایدوب » ، مؤخرآ ، « طشره چیدقدن صوکرآ نیجه علما و صلحا و شعرا و ظرفا ایله مصاحبت ایدوب علی قدر الطاقه تحصیل معارف و علوم » ایده ن « لطفی پاشا » نك ، « دیمتوقه » ده کچیردیکی معزولیت بیللری ائناسنده تتبع و تحریر ایله مشغول اولدیغنی بیلوروز . بالذات کندیسى ، تاریخنك مقدمه سنده - مؤخرآ یازدیغنی « آصفنامه » مستثنا اولق اوزره - تورکجه و عربجه مختلف اثرلرینك اسملرینی ذکر ایدیورکه ، بونلرک قسم اعظمی علوم شرعییه و تخصیصاً فقه و کلامه حائدر :

[۱] عثمان زاده احمد تائبک : « زمرة وزرای نیک اندیشانن » و « بعض خیرات و حسناته مالک » اولدیغنی یازمه سنه رغماً ، اسکی مورخلرک پاشایی لایقيله تقدیر ایتمه دکاری محققدر .

- ١ . — كتاب زبدة المسائل فى الاعتقادات والعبادات (عربى)
 كاتب چلبى بواثر دن بحث ايدر : « زبدة المسائل . تركى فى الفروع جمعها
 لطفى باشا الوزير » [بولاق طبى ، ج ١ ، ص ٤٥٧ . — فلوغهل طبى ،
 ٣ ، ٥٣٩ ، ٦٨٣٣ . بالذات مؤلف بونى عربى بجه اولارق يازديغنى
 سويله ديكندن ، كاتب چلينك آلدانديغى محققدر . اونك ذكر ايتديكى اثر ،
 بومتن عربى نك توركجه بر ترجمه سى اولاجققدر [آومه ر ، شرق يازمه لرى ،
 مونىخ ، ١٨٧٥ ؛ چودى ، آصفنامه مقدمه سى ، ١٧ ، ١ نومرولونو .]
- ٢ . — كتاب الكنوز فى لطايف الرموز فى الاحاديث الاربعين (عربى)
- ٣ . — رسالة فى تصحيح النية والعمل بها (عربى)
- ٤ . — رسالة فى تقرير الارواح اين تصيروا اذا اخرجوا من هذه الاجساد (عربى)
- ٥ . — رسالة فى تقرير من احب لقاء ومن كرهه (عربى)
- ٦ . — رسالة فى تقرير الشهداء وما يتعلق بامور الآخرة (عربى)
- ٧ . — رسالة فى خصائص اهل السنة والجماعة وفى بيان اهل الاهواء والضلالة (عربى)
- ٨ . — رسالة فى تصحيح صلوة الجمعة وما يتعلق بها من الفضائل والاداب (عربى)
- ٩ . — رسالة فى بيان دخول الحمام وما يتعلق بها والاختصاب وتقليم الانايفير (عربى)
- ١٠ . — رسالة فى بيان متى ينقطع معرفة العبد من الناس عند حالت الموت وفى التوبة
 وبيانها وفى التائب من هو (عربى)
- ١١ . — رسالة فى تقرير الصيد والذبايح وفيما يحل وما لا يحل (عربى)
- ١٢ . — رسالة فى بيان التداوى والمصائب وتلقين الميت وما يستحب من احوال المحتضرين
 عند الموت (عربى)
- ١٣ . — رسالة فى بيان افعال العباد ويعنى به الاختيار الجزئى (عربى)
- ١٤ . — كتاب تنبيه الغافلين وتأكيد الغافلين (توركجه)
 بردفغه صحافرده كورمش اولديغ بواثر درت فصله منقسمدر : فصل اول ،
 فرض اولونان علمك وفضيلت علمك بياننده در . — فصل ثانى ، ايمان
 واسلام بياننده در . — فصل ثالث ، توحيد ومتشابهات بياننده در . —
 فصل رابع ، ايمان بيله نك وبيلميه نك حكى بياننده در . لطفى باشاده
 بواثرينك « اجمالى ومفصلى اصول دينه متعلق » اولديغنى يازيور .

۱۵. — کتاب تحفة الطالبين (تورکجه)
 يته مؤلف، بواثرينک ايمانہ و عباداته متعلق اولديغنى ذکر ايدينيور.
۱۶. — کتاب حيات ابدی (تورکجه) مؤلف بو اثرکده اهل سنت و الجماعته و اهل هوا و الفاظ کفره متعلق اولديغنى سويليور.
۱۷. — رسالهء سؤال و جواب (تورکجه)
۱۸. — رسالهء نيت (تورکجه) مؤلف بو رساله نك بعض مسائل مهمه بياننده اولديغنى ذکر ايدينيور.
۱۹. — امور المهمات (تورکجه) بورساله مؤلفه کوره طبه متعلقدر. [فلوغه ل، النده کي «تواريخ آل عثمان» نسخه سنی او قورکن، دقتسزلکله، بونک آری بر اثر اولديغنى نظر اعتباره آلامش و «رسالهء نيت» ک تفصیلاتی صیراسنده: «رسالهء نيت» بعض مسائل مهمه بياننده و طبه متعلق امور المهمات طرزنده قاریشدير مشدر. بو بسیط دقتسزک مؤخرآ «چودی» طرفندن عیناً تکرار ايديلدیکی کبی، مع الاسف «عثمانی مؤلفاری» ندهده بو یا کلیشلق دوام ایتشدر].
۲۰. — تواریخ آل عثمان (تورکجه)
۲۱. — آصفنامه (تورکجه)
- بو اثرلردن باشقا، «کاتب چلبی»، پاشانک برده «قانوننامه» سی اولوب «سلطان احمد» دورنده وزیر «مراد پاشا» نك امریله «مؤذن زاده» طرفندن جمع و تدبیل ايديلدیکی یازیور سهده [کشف الطنون، بولاق طبعی، ج ۲، ص ۱۰۳. — فلوغه ل طبعی، ۴، ۵۰۲، ۹۳۶۱، نومروده؛ «حدیقه الوزرا» ده قانون عثمانیه به متعلق تألیفاتی اولدینی مسطور بولوندیگی کبی، «عثمانی مؤلفاری» ندهده بو قانوننامه ذکر ايديلمشدر]، پاشانک زمان مأموریتنده سظیم ايديله سی طبیعی اولان بوقوانین مجموعۀ رسمیه سنک، کندی طرفندن اثرلری آراستنده ذکر ايديلمه سی دولایسیله، اونی بوجدوله صووقت اصلا دوغرو دکادر. کندی اجرا آتی قید ایتکده هیچ اهلکار اولمایان لطفي پاشانک بویله بر «قانوننامه» سندن هیچ بحث ایتمه سی، بنجه، «کاتب چلبی» نك بو خصوصده کی افاده سنی بیله برازشه به دوشور مکده در [۱].
- [۱] اولیا چلبی، اون برنجی عصرده بتلیس خانک اغتنام ايديلن کتابلردن بحث ایدرکن «قانوننامه» لطفي پاشا «دیبه بر آری ذکر ایدرکه، بونک «لطفي پاشا» اولاجنی پک صریحدر [ج ۴، ص ۱۲۴]. اولیا چلبینک بو افاده سی هر حالده شایان دقتدر.

بروسه‌لی طاهر بک، بو آثار لیسته سنه هیچ بر منبع ذکر ایتمکسزین پاشانک « خلاصه الامه فی معرفه الائمة » عنوانیله ائمه مجتهدینک احوال واجتهاداتندن باحث بر اثری اولدیغنی ده علاوه ایدیور [۱].

لطفی پاشانک شریعاته متعلق اثر لری المزدده بولونمادیغنی جهتله ، بو خصوصاردده کی وقوف ومعلوماتنک درجه سنی تعیین طبیعی قابل دکدر . کلیسلی رفعت بکک ، مؤلفاتنه باقرق، پاشانی « علی الاصول درس کورمش » عدایمه سی یا کیش اولدیغنی کی ، « ابوالسعود ، ابن کمال کی اک یویوک عالمک کوزی اوکنده دینی اثرلر یازمه سندن دولایی بویوک بر قدرت علمییه مالک اولاجغنی » استدلال ایتمه سی ده ، هیچ بر صورتله دوغرو دکدر . بردغه بو اثرلر « ابن کمال » ک وفاتندن اپی صور کرا یازیلشدر ؛ ثانیاً ، « عالی » کی اودوری غایت اپی ییلن بر مورخک شهادتی ، شهسز بر آرمبالغه لی اولمقله برابر ، معاصرو خلقلرینک « لطفی پاشا » حقنده کی قناعتلرینی آحقیجه کورمکده در : اونک فکرینه کوره پاشا - سائر پاشالره نسبتله - صرف ونحو کورمش ، حتی « قدوری » کی بعض کتب فقهیه یی ده اوقومشده یی ؛ فقط کندیسنی حدندن چوق فضله کورور ، حتی « آشچی زاده حسن چلی » ، « ابوالسعود » کی دورک اک معروف عالمترینه بعض کلهر صورار ، واونلرک معیندار سکوتلرینی جهلترینه حمل ایله ، « شهرت شایعه لری نسبتنده قدرت علمی لری اولمادیغنی » متفاخرانه سویلردی . « عالی » نک هر مطالعه سنه اولیه بلا تدقیق اشترک ایتمه ین « پچوی » ، بو مسئله ده « عالی » به تبعاً : « بر مقدار صرف ونحو کورمکله کندویی علامه عصر صانوب کبار علمادان مجلسنه کلناره کله صورار دوروردی » دیدیکی کی ، « عثمان زاده تائب » ده : « دعوی فضل وعرفان وادای خود فروشی » ایله معیوب اولدیغنی ذکر ایتمکده در . بوتون بو روایتلردن شیو نتیجه چیقاریله بیلیر : لطفی پاشا علوم شرعییه بیکانه بر آدام اولماقله برابر ، طبعاً فضله مغرور وخود پسند اولدیغندن ، کندی اقتدار علمیسنه لزومندن پک چوق فضله قیمت

[۱] هاممر، لطفی پاشانک آصفنامه سیله تاریخنک و برده « صالتوق دده » مهاجرتنه عائد برساله سنک بر جلدده کندیسنده موجود اولدیغنی سویلر [عطا بک ترجمه سی ، ج ۵ ، ص ۳۵۲] . البیوم ویانه کتبخانه سی یازمه لری میاننده بولونان بو جلد [فلوغهل ، شرق یازمه لری قاتالوغی ، ج ۲ ، ص ۲۲۴ ، ۱۰۰۱ - سوروده] فلوغهل طرفندن تدقیق ایدیله رک ، بو « صالتوق نامه » نک « سید لقمان » ه عائد اولدیغنی و « هاممر » ک بو خصوصده آلداندیغنی آکلاشیلمشدر [سید لقمانک بو لوجوک اثری حقنده « ایلك متصوهرلر » ک ببیلوغرافیا قسمنه باقکز] .

واہمیت ویریوردی. اثرلری میدانہ جیقاریلار ق تدقیق وعکسی اثبات اولوتجہ بہ قدر، اسکی مورخارک بو خصوصده کی مشترک قناعتلرینہ التحاق ضرورتندہ یز .

پاشانک عین زمانده شاعر لکی ده واردی . تذکره سنی ۹۴۵ ده - یعنی پاشانک اقبال ونفوذ دورنده - یازان «سہی بک» ، حقنہ بر چوق مدخارده بولونقدن صوکرآء ، «طبیعی سلیم وذهنی مستقیم اولوب طبیعی بیدارلنی وذهنی پیشہ کارلنی جہتندن غرا اشعاری وزیبا گفتاری» اولدیغنی ذکر ایدهرک شو بسیط غزالی قصد ایدیور :

غرقہ ویردی عالی بو چشم کریانم مدد	فرقتکن جیقدی جان ای ورد خندانم مدد
ظلمت ایچره قالمم ای آب حیوانم مدد	کر صورارسک کونمی سانسز صاچک کی قرا
وقتدرکم رحم ایدهسک شاه سلطام مدد	مدعیلر طاشلادیلر طعنه طاشیلہ بی
ایشیدہسن طوبراغمدن درلو افغانم مدد	دردک ایله اولدیکمده سینمه اوغرایجق
اوش حلال اولسون حرامی کوزینہ قاممدد [۱]	لطفی داخی دلبرینک یولنه اولدی شہید

«تواریخ آل عثمان» ده کی منظوم پارچہ لرک قسم اعظمی - بلکه ده هیچ بری - پاشانک اثری اولمادیغندن، بونلردن ده قیمت شاعرانه سنی آ کلامق ممکن دکلدنر. «سہی» نک خلوصکارلغنه رغماً، بوقدر بسیط و قصولی نظملر یازان بر آدمی ، بالخاصہ اونجی عصر کی برچوق استاد وصنعتکارلر یتیشدیرمش برانکشاف ادبی عصرندہ، «شاعر» صایغہ امکان یوقدر. اساساً طبیعی و حیاتی ، تمایلات متشرعانه سی، اونک اینجہ وحساس بر روحہ مالک اولامایہ چغنی پک اعلا کوسترمکده در. سہینک «علم ومعرفت اصحابی سور بر هنر پرور» اولدینی حقنہ کی ادعاسی، «کلیله ودمنه» مترجی مشهور «علی چلی» یه یابدینی قدرناشناسلقہ قطعاً تالیف ایدیله مز : علی چلی [۲] «هایوشنامہ» سنی اتمامدن صوکرآء ، برینی پادشاهہ و برینی - ارباب علم ومعرفتن صاییلان - وزیر اعظم لطفی پاشایه ویرمک اوزره ایکی نسخہ یازدیرر ، ایکندی دیوانہ کتیرر. اثنای تقدیمده، یکرمی ییلدن بری بوایشله اوغراشدیغنی وارثک باشدن باشه ملوکی علاقہ دار ایدهجک مہیتده حکم ونصایحله مالی اولدیغنی ده سویلر. لطفی پاشا، «کلیله ودمنه» ترجمہ سی اولدیغنی کورنجہ، کتابی الہ بیلہ آلماز؛ بویله عبث شیارله اوغراشہ جق یرده برمسئلہ شرعیہ یازمش اولسه داها مفید اولاجغنی آ کلاتیر. «علی چلی»

[۱] سہی تذکرہ سی ، ص ۲۶

[۲] حیاتی حقنہ بالخاصہ «لطفی» عاشق چلی، حسن چلی» تذکرہ لرینہ، «کنہ الاخبار» ک غیر م جوع قسمنه، «نچوی» نہ باقکز .

فوق العاده متأثر اولور؛ اونك بوتأثرینی كوردن پاشا، نسخهلرك برینی قانی آغاسی واسطه سیله سلطان سلیماننه كونده ریر؛ برینی ده یاننده آلیقویهرق، «علی چلبی» کیتدکدن صوکراندیمی «سکبان علی چاووش» ه هدییه ایدر. اوصیراده دفتر امینی صفتیه دیوانده بولونان «مورخ رمضان زاده محمدبک»، چاووش دیشاری چیقنجه الی آلتون ویرهرك کتابی لندن آلیر. ادبی اثرلره قارشی بویوک بر علاقه کوسترهن «قانونی» اوکیجه کتابی اوقویوب بکه نیر؛ وایرتسی کون «علی چلبی» نك بروسه قضاسنه تعینی ایچون خط کونده ریر. لطفی پاشا، بروسه کبی مهم بر منصب کوشه انزواده کی فقها ومدرسین دن برینه توجیهیله «علی چلبی» یه باشقا بر مأموریت ویرله سنی ایسترسه ده، پادشاه «او ملانك فضیلتی سن بیلمزسك، بن بیلیم» دیه اصرار ایدر. «عالی» نك بالذات «رمضان زاده» دن طویوب کمال اهمتله قیدایتدیکی بو حکایه [۱]، «لطفی پاشا» نك صنعتکار وحامی صنعت اولمقدن نه قدر اوزاق اولدیغی لایقیله آکلایور.

۴

لطفی پاشا، مورخ

لطفی پاشایی، علی العاده برتلفیق وتعمیم محصولی اولان مؤلفات شرعیه سندن ودکرسز منظومه لرندن زیاده، «آصفنامه» سی و «تاریخ» ی ایله نظر اعتباره آلاروق بر «مورخ» کبی تدقیق ایتمك شبهه سزداها دوغرودر؛ چونکه، بر فکر وقلم آدامی اولمق صفتیه، اونك نسیبه الزیاده «اوریشنال: اصلی وشخصی» جبهه سی، بو طرفیدر. اونجی عصر دن زمانمزه قدر، «لطفی پاشا» مورخ وحتی داها زیاده - تخصیصاً - «آصفنامه مؤلفی» اولاروق طایندییی حالده [۲]، شعرلرندن یاخود سائر دینی اثرلرندن تقدیرکارانه بحث ایدیلدیکی، همان هیچ

[۱] عالی، کنه الاخبار، غیرمطبوع قسمده، علی چلبی نك ترجمه حالی صیراسنده. - پجودی ده بو حکایه یی اورادن نقل ایتمشدر [ج ۲، ص ۶۰]. هاهمه ر، عثمانی صنعت شعری تاریخی، ج ۲، پشته، ۱۸۳۸، ص ۲۵۸ نده و آریجه عثمانی تاریخنده ده بووقه دن بحث ایدر [چودی، آصفنامه مقدمه سی، ص ۱۴].

[۲] مقاله نك باش طرفنه باقکر. «قارا چلبی زاده» اونی «آصفنامه» مؤلفی اولاروق کوستردیکی کبی [روضه الابرار، بولاق طبعی، ص ۴۲۷]، «تشریفات زاده محمد افندی» ده - ایکنجی مصطفی زماننده کی - دفتر تشریفاتنده اوندن بحث ایدیور: قرافت، شرق آقاده مپسی یازمه لری، ویانه ۱۸۴۲، ص ۱۰۷، ۲۸۳، نومروده [چودی، آصفنامه مقدمه سی، ص ۱۷].

واقع اولمالمش، فکری فعالیتک بو جهه سی تاممیه اونوتولمشدر .
 ماضینک اثرلی و شخصیتلی حقنده « زمان » ک اک بیطرف منقد اولدینی حقیقی،
 کورولبورکه، بورادهده تماماً تجلی ایشمدر : « آصفنامه » نک « تاریخ » دن داها فضله تعمیم
 و اشتہاری بیله تصادفی برحادثه صایلاماز. یالکز لسانک کوزهلکی دکل، پاشانک اکصیمی
 دوشونجولرینی و اداره حیاتنده کی اوزون تجربهلرینک نتیجینی احتوا ایتک اعتباریلدهده ،
 بذاته «تاریخی بزوثیقہ» اولارق، بو اثرک قیمتی تاریخدن چوق فضلهدر. مع مافیہ بومطالعہدن،
 «تاریخ» ک حائر اهمیت اولمادینی نتیجہ سنی ده چقارمامالیدر ؛ اسکیدن بری تعمیم وانتشار
 ایدہمه مکله برابر [۱]، ملی تاریخمیزک منبعلری آراسنده بو اثرکده البته بر اهمیت و قیمتی
 واردز. بز بوراده لطفی پاشانک تاریخی صیقی برتحلیل سوزکچندن کچرہرک، «منبع تاریخی»
 اولمق اوزره حائر اولدینی قیمت درجه سنی واضحاً آکلامغه چالیشہ جغز ؛ چونکه بو اثرده ،
 «اوریزینال» قسملر موجود اولدینی کی، اوندن داها فضلهده ، علی العاده «محصول التقاط»
 اولان بر جوق قسملر واردر .

«تواریخ آل عثمان» ی بو اعتبار ایله تدقیق ایدرسهک، طبیعی اولارق، اوچ پارچه یه
 آیره بیلیرز : (۱) مؤلفک ترجمه حالی، اثرلری ، تاریخک سبب تالیفی کوسترن مقدمه .
 (۲) «ابتدای دولت آل عثمان» بحثندن بالذات شاهد ویا سامع اولدینی وقایعہ کلنجہ یه
 قدر اولان قسم . (۳) کندی مشہودات و مسموعاتنه استناد ایدن قسم . بونردن برنجی
 و اوچنجی قسملرک اهمیتی آشکاردر: چونکه باشقا مؤلفاتده عیناً موجود اولمایوب، دوغرودن
 دوغرویہ مورخک کندی معلوماتی ، مشاهدات ویا مسموعاتیدر . لطفی پاشانک تعصب
 متشرعانه سی، هر مسئله ده کندی کوسترن «ته اولوژیک» طرز رؤیتی ، تاریخی حادثهلردهده
 شدتله محسوسدر : «اولاق» اصولندن بحث ایتدیکی صیراده ، «عثمانلو مظالمندن» کمال
 سریتله بحث ایدہرک حتی «اولاق» مسئله سنده اونلری «جنکیزیلرک وارثی» کوستره جک
 قدر ایلری کیدہن «لطفی پاشا» ، سلجوقیلرله عثمانیلردن باشقا دیگر اسلام دولتلرینک
 برر تہمتله متهم اولدقلرینی ادعا ایتدیکی کی، برحدیث نبوی یه استناد آده، هر عصرک باشنده
 اهل سنت عقائدینی مدافعه واحیا ایدہن برر بویوک حکمدارک موجودیتینی سویلیور ؛

[۱] اسکیدن بری لطفی پاشانک تاریخندن پک آرز بحث اولونمشدر . اساساً نسخہ لری پک
 نادر اولان بو اثری علم عالنه ابتدا طاینتان و اوندن استفادہ ایدہن ، «ہاممر» در [عثمانلی
 تاریخی ، برنجی جلدک مقدمہ سنده کی بیلبوغرافیادہ ، ۳۷ نومروده] .

وبونلرك اسملرني صايور [۱] ؛ بونلر، حقيقه، «اهل سنت» عقائدي شذتله مدافعه سياست دينيه سني التزام ايدين و منفعت مادهلرني بونده بولان آداملردر كه، «لطفي پاشا» ايچون اك بويوك «ديني» قهرمانلردر .

مقدمه ده بعضاً «توارينخلرده مذكوزدر كه» قيديله يازيلي منبعلره مراجعت ايتديكني اشارت ايدهن مؤلف، نادراً بعض كتابلردن ده كوچوك نقللرده بولونيور: «حمدالله مستوفي قزويني» نك «تاريخ كزیده» سي، «ابن مسكويه» ك تاريخي، مؤلفني ذكر ائمه ديكي آل سلجوق تاريخي، كذلك ينه مؤلفني غير مذكور «توارينخ فردوس» كي [۲] . يازيلي منابعه نادراً مراجعت ايدهرك اكرثيته اونلرك اسمني و مؤلفني ذكر ائمه مك اصولنه، پاشا، ايكنجی قسمده ده صادق قالمشدر [۳]. «توارينخلرده كتورمشلردر كه» ديه باشلايان بو قسمده، «لطفي پاشا» ني، تاميله اسكي آنونيم «توارينخ آل عثمان» لرك معقب و مقلدی اولارق كورييورز. اخيراً «پروفيسور گيزه» طرفندن نشر ايديلن آنونيم «توارينخ آل عثمان» ايله قارشيلاشديرنجه، «بايزيد ثانی» وقايمنك نهايته قدر، «لطفي پاشا» نك او اثری همان حرفی حرفنه - ساده جه بعض كوچوك و اهميتلسز حذف و تبديللرله - اقتباس واستنساخ

[۱] «توارينخ آل عثمان»، ص ۷ - ۱۱؛ عثمانلي پادشاهلری آراسنده پاشانك مظهر تقديری اولانلر - حديث نبوی به توفيق مطالعات ايده بيلمك ايچون هر قرنك باشنده بولونانلر يعني - عثمان غازي، ييلديرم، وياووز سلطان سليمدر . اولردن اولكي حكمدارلردن، اسلاميته خدمتي دو قونانلرله ورع و تقوا ايله معروف اولانلری و برده «ملاحده» يه يعني فرق ضاله اربابنه قارشى شدتلى بر سياست تعقيب ايده نلری تقدير ايدييور: عمر بن عبدالعزيز، معتصم، قادر بالله، محمد بن ملكشاه، غازان خان . لطفي پاشانك بو مقدمه ده، آلتی عصرلق اسلام تاريخي حقنده سرد ايتديكي مطالعات عموميه، تاريخي معلوماتنك محدوديتني و پك صاغلام اولمادينی كوسته ريبور .

[۲] بونلردن «تاريخ كزیده» و «تجارب الامم»، كيب سلسله نشر ياتنده چيقان نسخه لريله علم عالنده پك معروفدر . آل سلجوق تاريخنك «يازيجي زاده» نك اثری اولماسی پك زياده محتملدر . «توارينخ فردوس» ه كلنجه، عالی پك، حاشيه ده بونك يا «شهنامة فردوسی» يا خود «فردوسی» طويل ك ميهود «سليماننامه» سی اولقى احتمالي ايلری سورييورسه ده، لطفي پاشانك اوندن نقل ايتديكي پارچه به نظر آ، بوايكي احتمالك ده قطعياً وارد اولاميه جفی پك آشكاردر . «شهنامة» ده ويا سليمان بيغمبرك منقبه لرني محتوی «ساياننامه» ده آناطولى سلجوقيلری وقايمنك موضوع بحث ايديله بيله جكني تصور ايتك بيله عبث اولور .

[۳] بوتون ايكنجی قسمده بويله برتأليف اسمنه راست كلينه منر .

ايتديكنى آكلاماق قابل دكلدر [۱]. مثلاً «اولاق» حقنده يوقاريدنه صحيفه نومرولريني ذكر ايتديكمز بعض منظومه لره «۱۲، ۲۰، ۳۳۸، ۳۳۹، ۳۴۰، ۳۷۴، نجى صحيفه لرده كي منظومه لرى «شاعر ديمشدر» ديه باشقالرينه استنادايدن و «۱۱» نجى صحيفه ده كي منظومه يى «جالينوس» ه عطف ايدن [۲] «لطفي پاشا»، كتابى جابجا دولدوران ديكر منظوم پارچهلر حقنده هيچ بر شى سويله مه ديكندن، بعضيرينك بو اشعارى كنديسنه. عطف ايتديكلرينى كورمشدك [۳]. پاشانك شاعرلكى و كتابك طرز ترتيبى دوشونولورسه. بواحيال بعيد كورولمه مك اقتضا ايدر؛ لكن «گيزه» نك نشر ايتديكى «تواريخ آل عثمان» ده، مطبوع لطفي پاشا نسخه سنك «۴۵ - ۱۶۹» نجى صحيفه لرنده مندرج بو منظومه لرك هپسنه - حتى اكثر يتله داهاه و داهاه دوغرو اولارق - تصادف ايتديكمز ايچون [۴].

[۱] پاشانك كندنجه اهميتسز كوردىكي بعض منقبه لر حذف ايدلمش، استانبول و آياصوفيه نك انشائى. حقنده كي اوزون قسم يك زياده اختصار ايدلمشدر. بوكا دائر «گيزه» نك «تواريخ آل عثمان» ترجمه سى حاشيه سنه باقكز [۱].

[۲] كليلى فمت افندى، بوندن «جالينوس» آدى جفرجى برشاعرك موجوديته قائل اوليورسه ده، اودورلرده ويا داهاه اول بونامده برشاعرك بولونديغى بيلمورز [تواريخ آل عثمان مقدمه سى، ۴]. هرهانكى برشاعر، «جالينوس» ه اسناد اولونان جفرى بر حكى نظم شكنده يازمش و لطفي پاشا، اونى اقتباس ايتمشدر.

[۳] مثلاً كليلى رفعت افندي نك مقدمه سنده بويله بريا كليش حكى موجوددر.

[۴] «گيزه» نك نشر ايتديكى «تواريخ آل عثمان»، ۹۶۳ سنه سى وقايه يى دخى آلدغيجهته، بلكه ده او اثر صاحبنك «لطفي پاشا تاريخى» ندن اقتباسده بولونمش اولماسى خاطره كله بيلير؛ حالبوكه بو آنونيم تاريخ لرك ناصل وجوده كلديكى بيله نلر، بويله براحتمالى هيچ برصورتله دوشونه منزلر. [بو خصوصه كي نقطه نظر منرى وقتيله كوچوك بر مقاله ده ايضاح ايتمشدك كه، پروفور «گيزه» ده. او مطالعه مزه تاميله اشتراك ايتديكى سويله مشدر: Mog. Band I, Heft. 2-3, 49]. بوندن صرف نظر، لطفي پاشا تاريخندن چوق اول يازيلش بعض آنونيم «تواريخ آل عثمان» لرده ده او منظومه لر موجوددر [مثلاً خصوصى كيتبخانه مزده موجود، ۸۹۲ ده استنساخ ايدلمش برتاريخ نسخه سنده]. اوندن باشقا، بو آنونيم «لرده كي منظومه لرك داهاه درست و داهاه مفصل اولديغى ده علاوه ايدلمكه. نقطه نظر منر بوسوتون تايد ايتسون. لطفي پاشا تاريخيله «گيزه» نك نشر ايتديكى «تواريخ آل عثمان» ده عين زمانده موجود اولان منظومه لرك متقابل صحيفه نومرولرينى بروجيز بر نقل ايديبورز. :
 لطفي پاشا تاريخى (استانبول طبعى)   تواريخ آل عثمان (گيزه طبعى)

۲۹

۴۵

۳۵

۵۳

۳۹

۵۵

۱۶۹ نجی صحیفه دن سوکرا کلن منظومه لکده پاشایه عائد اولوب اولمادیقی حقیقه قطعی بر حکم ویرمه یز . « سلیم اول » دورندن کندی اشتراک ایتدیکی وقایعه کلنجیه قدر پاشانک نه کی منبع لردن استفاده ایتدیکنی - بو دورلره عائد یازمه منبع لک کثرتی وقسم اعظمک هنوز لایقیله تدقیق ایدیله مش اولماسی دولایسیله - شیمدی لک داها او قدر قطعی اولارق تعین ایدمه مزسه کده ، مثلاً سلطان سلیمک برغزلتی ، بعض محررات رسمیه صورتلرینی ، « خواجه منلای صفاهانی » نک منظوم مکتوبنی احتوا ایتمه سی [۱] ، لطفی پاشانک بودور حقیقه اولکی دورلردن داها فضله حائر معلومات اولدیغنی کویسترمکده در . « سلیمان قانونی » دوری و بالخاصه کندی وزارت و صدارتی زمانلری ایسه ، اثرک ک قیمتلی پارچه سیدر . عزلندن ۹۶۱ ه قدر اولان قسم بیله ، معزول و منکوب صدر اعظمک حالت روحیه سنی کویسترمک اعتباریله پک معنی داردر . بو قسمک - اسکی آنونیم « تواریخ آل عثمان » لرده صیق صیق کورولدیکی وجهله [۲] - پاشا طرفندن یازیلما یوب مؤخرأ علاوه ایدیلدیکی حقیقه مقدهما « چودی » طرفندن ایلری سورولن مطالعه نک اصلا شایان قبول اولامایه جغنی بو وسیله ایله علاوه ایدلم : بو اثرک یازمه نسخه سنی لایقیله تدقیق ایدمه یین « چودی » ، داها کتابک اورتهلرنده - ۹۴۶ وقایعندن بحث ایدیلیرکن - ۹۶۰ حادثه لرینک موضوع بحث اولدیغنی کورسه ، اثرک لطفی پاشا طرفندن هر حالده ۹۶۱ ده ویا اونندن بر از سوکرا یازیلدیغنی کمال سهولته آکلاردی [۳] .

تواریخ آل عثمان (کیزه طبعی)

۴۶

۵۰

۵۳

۵۵

۵۹

۷۳

لطفی پاشا تاریخی (استانبول طبعی)

۶۰

۶۵

۶۷

۷۵

۸۰

۱۶۹

[۱] لطفی پاشا تاریخی ، ص ۱۳-۱۶ ؛ بونک داها مصحح بر شکله « فریدون بک منشاتی » نده تصادف ایدیلیر : ج ۱ ، ص ۴۱۷ .

[۲] « کیزه » نک بر از اول ذکر ایتدیکنم مقاله سنه مراجعت .

[۳] « رستم پاشا دخی وزیر لکنده کونده نیجه کره اولمک تصور ایدوب قاتنده اولمک جائز ایدی . وزارتدن چیقمه سنی هرکز خیالنه کتیر میوب قطعاً تصور ایتدی . آکا دخی اولاق ظلمک نمره سی ایریشوب ناکهان وزارتدن چیقوب اما سبب نه ایدوک بلنمیوب کئندوسن نارحیرت ایله طاغلابوب قالدی » [تواریخ آل عثمان ، ص ۳۸۳-۳۸۴ ؛ ۹۴۶ وقایعک صوکنده] .

توتون بوايضاحاتندن تبين ايدييوركه ، « لطفی پاشا » نك تاريخی وقوفی۔ اونجی عصرک
مثلا « عالی » کبی مهم مورخلرینه نسبتله ۔ چوق ابتدائیدی ؛ اسملرینی صایدینی محدود بر
قاج ائردن بیله لایقیله استفادہ ایتمه مشدی . او، ساده جه، آنونیم « تواریخ آل عثمان » لردن
برینی اساس اتخاذایده رک کتابی « سلیم اول » زمانه قدر یازدی ؛ و متعاقب زمانلری ده عین
طرز واسلوب اوزره دوام ایتمه پردی . آنونیملرده و « عاشق پاشا زاده » ده بوتون اوصاف
بارزه سی و ابتداییلکی کوزه چارپان و اسکی خلق دستانیغلیغنک عاداتا برنوع استطاله سندن
عبارت کبی اولان دو قوزنجی عصرک « عوامی populaire » تاریخچیلکی ، « لطفی پاشا »
ایله ، اونجی عصرده کنديسنه برئتل بولمشدر . هنوز بو خصوصده کی تدقیقاتک چوقا کسک
و ابتدائی اولماسنه رغماً ، سکرنجی عصرده تکونه باشلا یه رق دو قوزنجی عصرده « نمودجی »
نمونلرینی میدانه کتیردیکنی تخمین ایتمه کیمز بو « chronique populaire » طرزی ، « لطفی
پاشا تاریخی » ایله بونوعک آشانی یوقاری اک صو ک محصولنی ویرمش اولدی ؛ حالبوکه بوندن
داها اول ، سرای حیانتک انکشافی ، بزده ده ، قلاسیق عجم مورخلرینک صنعتکارانه
و عالمانه تاریخچیلکی تأثیری آلتنده « chronique savante » ویا « chron. artistique »
دیسه بیله جکمز تاریخ نوعلرینک تکون وانکشافنه سببت ویرمشدی ؛ موضوعمزله چوق
یاقیندن علاقه دار اولمقله برابر بوسبوتون واسع و خصوصی برساحه تشکیل ایدن بومسئله نی
۔ ایلرده اطرافیه تدقیق ایتمک اوزره ۔ شیمدیلك مسکوت کچه بیلیرز .

« لطفی پاشا » ، کندی زمانندن و اوزمانده یتیشن حکومت آداملرندن بحث ایده رکن ،
اصلا بیطرف قالا میور ؛ مثلاً ، وقتیه مشترکاً حرکات عسکریه ده بولوندینی « بارباروس » دن
بحث ایده رکن ، اونک بعض موفقیتسزلکلرینی و خطالرینی بالخاصه قید و تثبیت ایتمه کی حالده ،
ظفر لردن دولای ای اوکا هیچ بر حصه شرف آیرمایور . صو کرا ، « مقبول ابراهیم پاشا » نك و بالخاصه
« سلیمان » و « رستم » پاشالرک شدتله علملرنده بولونیور . کتابده اونلرک اک اوافق بر موفقیتی بیله
مذکور اولمایوب ، آنجاق ، هر هانکی بر موفقیتسزلکلری ، یا خود عزللری مناسبتیه آدلری
آ کیلمقده در . « آصفنامه » ده ده پاشانک کیندارلغنی کوستره ن بوکی افاده لردن یوقاریده
بحث ایتمشدک . علوم شرعیه ایله توغل ایده رک مؤلفاتنک قسم اعظمی او موضوعلره دائر
یازان « لطفی پاشا » نك ، تاریخ ایله خصوصی بر اشتغالی و بو خصوصده بر ذوق و تمایلی بولونمادینی
حالده ، بردن بره مورخلکه قاقه رق بویله بر « تواریخ آل عثمان » یازمه سی ، بر تورولو یکیدن اقباله

ایرهمهین منکوب وزیرک ، پک طبیعی اولان تمایلات تنقیدکارانه سسنه عطف اولونه بیلیر .
 بوتاریخک اک اورینتال قسملرینک بیله ناصل احتیاطکارانه مطالعه اولونماسی لزومی ،
 آرتق بویضاحات ایله پک اعلا آ کلاشیلمشدرامیدنده یز . مع مافیله ، بوتون بوملاحظاته رغماً
 شونی تکرار ایده رزکه ، « لطفی پاشا » نک بوتاریخی اثرلری ، نه کبی روحی عاملر تأثیر ایله یازیلش
 اولورسه اولسون ، اوتنجی عصرده عثمانلی ایمپراطورلغنک ضعیف وبوزوق نقطه لرینی آ کلامق
 ایچون اک قیمتدار نادر وثیقه لردن بریدر ؛ یالکز ایمپراطورلغنک خارجی منظره احتشامنی ،
 ششعشعلی ظفرلرینی مبالغه لی رنکرله تصویر ایدهن بریغین شهنامه جیلرک ، سرای وقعه .
 نویسارینک آثار یاننده ، اوعوموی آهنگ تقدیری بوزان بوجنس تنقیدندالرینک ده دیوولماسی ،
 تاریخی شأیتک بوتون وضوح وتمامیتیه آ کلاشیلماسی ایچون ، چوق فائده لیدر .

۳ آغستوس ، ۱۹۲۵